

4-1962

XIII.

V E S T N I K

NOTICIERO

VESTNIK je glasilo slovenskih protikomunističnih borcev. • Izdaja ga konzorcij. • Predsednik Edi Škulj, upravnik Janez Kralj, urednik Pavle Rant, korektor in tehnični urednik Dušan Dimnik

Ovitek opremil France Pernišek ml.

—::—

Uredništvo in uprava: Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, Argentina. • Naročnina: Južna Amerika 150.— pesov odn. enakovrednost v dolarju, USA in Kanada — 2.50 dolarja letno, Anglija in Avstralija — 1 funt šterling, evropske države — 1.50 dolarja.

—::—

Editor responsable: Eduardo Škulj, redactor Pablo Rant. • Imprenta: Talleres Gráficos Vilko S. R. L., Estados Unidos 425, T. E. 33-7213, Bs. As., Argentina

—::—

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual No. 700.070.

—::—

„Vestnik“ es el Informativo de los Excombatientes anticomunistas eslovenos
„Vestnik“ is the voice of Slovenian anticommunist veterans.

—::—

VSEBINA: Pavle Rant. Ob dvajsetletnici smrti — Florijan Slak: Višnjegorski bataljon — um -ič: Ob hrvaški zgodovini — Dr. Franc Bajlec: Narodni odbor za Slovenijo in vetrinjska tragedija — Peter Capuder sedemdesetletnik — Clevelandška pristava — Borci pišejo — F. S.: Nekaj misli — Nace Hladnik: Demobranstvo v Idrijskem kotu (konec) — Iz gospodarskega načelstva — Gradivo k Turjaku: Karel Mauser — Urednikov bunker

OB DVAJSETLETNICI SMRTI

† FRANČEK ŽUPEC

† JAROSLAV KIKELJ

Iz srca rad bi obema akademikoma, ki sta padla pred dvajsetimi leti, napisal tople besede v spomin, drobno misel na neznani grob, skromno priznanje za njuno žrtev. Zaslužita naš spomin, molitev, zahvalo. Oba sta namreč svetla pomnika v našem boju.

A ob spominu na njuno smrt moram žal zapisati nekaj kruto resničnih besed: berem naš tisk in pregledujem napovedane črne maše. Nihče se obeh fantov uradno ni spomnil. Pa sta oba pripadala organizirani akademski skupnosti, ki ni vsa končala v revoluciji. Se pravi: ostali so vsaj nekateri njuni prijatelji, somišljeniki, sobojevniki. In nihče se ni zganil. Vsaj do trenutka ne, ko tole konec februarja pišem. Pišem šele sedaj, ker sem vse do zadnjega upal, da se bo vendarle našel kdo med njenimi kolegi in ohranil zanamcem novo besedo pričevanja. Nč — ni glasu od nikoder. Tako tiho je vse, kakor da teh smrti sploh ni bilo. Kakor da smo jih pozabili.

Ni prav, da se nihče Praprotnika ni spomnil, ki je bil februarja 1942 ubit — kako lepo bi bilo, ako bi sodelaveci pri tem atentatu, ki danes uživajo življenje v svobodnem svetu, povedali svoje razloge za sodelovanje pri umoru! — in je narobe, da so kolegi obeh akademikov prezrli obletnico smrti, in bo narobe, ker bomo — kakor vse kaže — dvajsetletnico tragičnega leta 1942 prešli z nekaj pavšalnimi spominskimi članki, povzetimi iz že nekoč zapisanih in tiskanih besed: razen ene same, pa zato bolj temeljite izjeme: v Zborniku Svobodne Slovenije 1962 so natisnjeni novi pogledi, nova pričevanja o dr. Ehrlichu, prof. Tomcu in dr. Natlačenu. Če nič drugega v drugem tisku ne bo, potem nas je vse skupaj lahko sram. Tako in nič drugače: sram nas je lahko!

Ne bom tajil, da je kaj enostavno iz nekdanjega protikomunističnega borca napraviti gospoda emigranta, ki se v prijetni družbi razneži ob spominu na preteklost in pove to in ono, podaja pripombe in ugovarja. Napisati noče pa ničesar, to je doslej žalostno dejstvo — razen nekaj častnih izjem. In vse kaže na to, da je imel prav tisti sobojevnik, ki je pred časom svetoval, da bi morali pri vseh naših

omizjih, kadar se zbero nekdanji borci, montirati snemalce na trak. „Tako boš vedno imel dovolj snovi za objavo,“ mi je dejal.

Zato se bo treba odločiti: ali hočemo ohraniti nove zapiske, (ne ponatise iz Črnih bukev ali v Znamenju OF), ali pa napravimo zbirko za nabavo snemalcev na trak, hodimo od veselice do veselice, od večerje do večerje, od asada do piknika.

Če se komu zde gornje besede preostre, naj mi piše; prepričan sem, da jih niti Zupec niti Kikelj ne bi zamerila, če bi bila med nami in bi bilo treba pisati o dveh drugih akademikih.

Kdor se obeh fantov doslej še ni spomnil, naj vsaj Oče naš zmoli za oba ali za vsakega posebej.

Naša protikomunistična borba ni bila samo nošenje kučem ali jahanje na belem konju, tudi ne izdajanje luksuznih revij in napenjanje glasilk v čim bolj bobnečem govoru; bila je stvar, ki jo je bilo treba čutiti in nositi v srcu. In mrtvi srci Frančka in Jaroslava sta danes bolj živi kakor pa mnoga srca v živih okostnjakih.

Pavle Rant

^v VIŠNJEGORSKI BATALJON

Ves dan je deževalo. Megla se je vlačila po tleh kot gost neprodiren oblak. Vrabci so dremali v podstrešju skednjev in se obirali po perju. Dan je bil dolgočasen, da bi si človek želel samo dobro knjigo, se skril na skedenj ali kozolec, se ob dišečem senu in uspavajočem padanju dežja po strehi zatopil v njo in pozabil na ves svet. Misli so se zapletale. Pogovori nekam prisiljeni. Čudna dolgočasnost je prevladovala povsod kot nekaka otožnost, nekako domotožje ljudi, ki jih je usoda vrgla iz domačega kroga, še predno so se dejansko zavedli življenja.

Že dolgo prej, predno je noč legla na zemljo smo izginili na svojih trdih ležiščih golih desk in v najboljšem slučaju še slame in ob močnem deževju počasi zaspali. Utrujenost ni nikoli izpraševala po mehki postelji, ne po skrbni materini roki, ki bi rahljala zgavljave, katero je tolikokrat bilo torbica z bombami in municijo ali puškino kopito. Utrujene kosti niso nikoli čutile trdote zmrzle zemlje, golih desk in praznega želodca, ki je včasih krulil kot lačne svinje v praznem hlevu.

Enkrat po polnoči je bilo. Dež je lil, kot bi ga zlival iz škafa. Klic dnevnega „uzbuna“ nas je pognal kvišku. „V akcijo gremo. Vzemite dovolj bomb in municije.“ Pod kozolcem smo imeli zbor. Kratek

nagovor je sledil z navodili: „Glejte, da se na noben način ne pretrga kolona, odnosno zveza. Tokrat gre v akcijo cel bataljon. Čete se pomikajo posamezno, na določenem mestu bomo nastopili z več strani“. Pri četrtem poveljniku se je javil domobranec domačin, da bo vodil, oziroma kazal pot. Potem se je kolona spustila izpod kozolca v prosto naravo.

Za Mlačevim smo izginili v gozdovih. Temna noč, dež bliski razljutenega neba s tresočim grmenjem, ki so oslepljivo sekali v kot óglje temno noč. Nikogar in ničesar nismo videli. Drug drugega smo držali za hrbet, ali puške, toda tistega, ki si ga držal, nisi videl. Vmes pa smo vlačili svoje noge iz težke lepljive ilovice, pri tem pa so veje grmovja in drevja pridno udarjale po obrazu in drugod, ali koder je pač padlo vmes pa se je od časa do časa pritajeno kdo tipično po dolensko pridušil.

Hodili smo že kako uro, ko se je kolona ustavila. Poveljnik se je vlegel na tla, razgrnil nad seboj in spremljevalcem šotorsko krilo in z baterijo svetil na specialko. Nato smo zopet nadaljevali pot. Ko se je že začelo daniti, smo prišli iz gozda na čistino. Petelinji glasovi so pričali, da smo blizu neke vasi. Vse je bilo mirno, nikjer sledu o kakem življenju. Pomikamo se naprej po čistini. Dež je ponehal. Otepanje mokre trave je bilo kaj malo prijetno. Po nekaj sto metrih preseka glas rdečega stražarja tišino: „Stoj!“ (Stražar menda ni bil preveč buden menda je mislil, da so rdeči, tako je pustil nas blizu, da je videl epotele stotnika Pirnata, nakar se mu je še posrečilo pobegniti). Takoj nato so rdeči vžgali z vso močjo.

Zleteli smo v bojni razpored in napad. Rdeči so imeli odlično kritje na hribu in v vasi, mi smo bili na čistini takorekoč brez zaklonišča. Počasi smo napredovali po blatnih njivah, vmes pa so oni dobro našigali, mine so padale kot bi stresal hruške. Kljub resni situaciji smo se morali smejati Bambiču, ki je stal kot hrast na čistini s svojim „topom“ (kratko italijansko financarsko puško, ki je ob vsakem strelu, posebno ponoči, počila in bruhnila ogenj kot top) in kričeče zmerjal rdeče v svoji tipični šentjernejsčini: „Hudiči rdeči, le počakajte, boste videli, kaj znajo ribničanje,“ pri tem pa pridno streljal. (Ribniška postojanka je bila po neuspelem napadanju na njo zelo slabo zapisana.)

Po daljši borbi smo jih pregnali. Dobili smo nekaj njihove ko- more, mrtve in ranjene pa so odnesli s seboj. Mi smo imeli nekaj ranjenih in enega mrtvega. Padli domobranec je bil Jože Župančič (po domače Slakov) nižje gimnazijec doma iz vasi Luža pri Dobrniču. Da bo točno mesec dni pozneje, prav na istem mestu (v Križki vasi) padlo še nadaljnih devet domobrancev, ki so sodelovali v tej akciji, ne bi nihče slutil. Potem, ko smo očistili vas, je prišel ostali del bataljona.

Florijan Slak

OB HRVAŠKI ZGODOVINI

RUDOLF KISZLING, DIE KROATEN, Graz-Köln, 1956

Dasi knjiga prikazuje predvsem zgodovino Hrvatov, so v njej tudi odstavki, ki neposredno ali posredno zadevajo našo slovensko zgodovino. Zato nas delo mora zanimati.

Na str. 190 piše Kiszling, da so nemški poveljniki na Balkanu imeli 29. decembra 1942 v Beogradu posvet zaradi poslabšanega nemškega položaja v južni Rusiji in severni Afriki. Pri posvetu so ti poveljniki prišli do prepričanja, da morajo na Balkanu preprečiti sleherni nastanek angleško-ameriškega vdora v „evropsko trdnjavo“. Sklenili so, da morajo zato najprej uničiti Titove partizanske sile. Napravili so dva načrta za operaciji, ki so ju imenovali „belo“ in „črno podjetje“. Partizaski viri ju imenujejo 4. in 5. ofenzivo. Vršili sta se spomladi in poleti 1943. Boji so bili predvsem v Bosni in Hercegovini, pa tudi po Hrvaškem, Slavoniji, zahodni Srbiji in črni gori. Pisec jih opisuje na str. 190—193.

V čas med imenovanimi operacijami spada naslednji dogodek, o katerem piše Kiszling na str. 199—200 takole:

„Tito je tedaj stremel za tem, da svojemu razmerju do drugih nadene legitimnost vojskujoče se sile v smislu zakonov o bojevanju. Pri tem mu je prišla na pomoč okolnost, da so (Nemci) želeli zamenjati neko vodilno partizanko, ki so jo imeli v zaporu, za nekaj pripadnikov organizacije Todt; te so partizani zajeli v nekem rudniku boksita v Hercegovini. Za ta pogajanja, ki so se vršila na skrivnem, se je v začetku maja 1943 zglasil pri nemškem generalu Glaise-ju neki zagrebški advokat, po imenu Petrović in po rodu Srb, ki se je bil iz strahu pred zaporom odločil, da zamenja negotovo usodo partizanskega voditelja. Glaise ga je izročil v oskrbo zagrebški krajevni komandi (nemški) in mu celo dovolil občevanje s sorodniki. Gladko izvršena izmenjava ujetnikov pa viteško ravnanje, ki ga je bil Petrović deležen od strani Nemcev, sta mu razvezali jezik. Priznal je generalu, da je on v resnici dr. Ljubo Velebit,* sin nekdanjega ces. kr. generalnega majorja Dušana Velebita, ter izročil Glaise-ju zelo pomembno Titovo sporočilo. Po tem sporočilu je bil Tito pripravljen skleniti premirje, če se Nemčija obveže, da ga ne bo napadala na nekem določenem ozemlju, če le mogoče v zahodni Bosni; da pa bo sam (Tito) ustavil razširitev uporniškega delovanja na druge pokrajine. Da dokaže iskrenost, je Tito obljubil, da bo za določeno dobo opustil vsakršna teroristična in sabotažna dejanja.

Več dni kasneje je Velebit izročil Glaise-ju celo uradno Titovo ponudbo, da bi skupaj z nemškimi divizijami na Hrvaškem napadel zavezniške

* To je tisti Velebit, ki je 8. sept. 1947 podpisal na Bledu sporazum med Titovo Jugoslavijo in Angleži o vračanju protikomunističnih beguncev. (Glej Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije 1958, str. 107/110)

čete, v primeru, da bi se te izkreale na obrežju Dalmacije in Hrvaške. Ta predlog je stavil Tito z vednostjo Stalina, ker je bila Rusija odložena — smatrajoč Balkan za svoje vplivno področje — da morebitni poskus anglo-ameriškega vdora na Balkan prepreči z vojaško silo in, če bi drugače ne mogla uspeti, celo s pomočjo Nemcev.

Oba predloga sta se zdela Glaise-ju vojaško-politično tako pomembna, da se sam ni upal začeti pogajanj brez privolitve višjih. Zato je obvestil Ribbentropa, ta pa poročal Hitlerju. Le-ta je odločil: „Z uporniki se ne pogajamo; upornike streljamo.“ („Mit Rebellen wird nicht verhandelt; Rebellen werden erschossen!“) S tem je (Hitler) zaprl pot sporazumu, ki bi vsaj na Balkanu bil mogel zaobrtni potek vojske v drugačne tire. Tako se je torej grozovito partizansko bojevanje nadaljevalo. — (Tale tako značilni dogodek omenja tudi msgr. M. Škerbec v svojem zgodovinskem gradivu *Krivda rdeče fronte*, I., str. 12. Omenja ga po knjigi *Die Geheime Front*, ki jo je napisal Walter Hagen, to je Wilhelm Höttl.)

Knjiga prikazuje zgodovino Hrvatov od njihovega začetka do maja 1945, ko je prenehala „Nezavisna Država Hrvatska“. Čim krepkeje skuša izraziti hrvaško samobitnost in državotvornost, ki sta Avstrijcem seveda bolj pogodu kot pa kakršenkoli jugoslovanski okvir. Na str. 175 vzbuja pozornost zemljevid, na katerem je NDH večja kot Nedićeva Srbija. Pisec knjige je nekdanji avstrijski generalštabni oficir, ki se je po prvi svetovni vojski posvetil avstrijski vojaški pa tudi politični zgodovini srednje Evrope. Za Hrvate se je začel zanimati — tako se da razbrati iz knjige — ko je bil med prvo svet. vojsko generalštabni podpolkovnik v Borojevići armadi na italijanski fronti. Naravno je zanj, da celotno hrvaško zgodovino prikazuje s stališča Avstrijca in nekdanjega ces. kr. oficirja. To stališče je vidno zlasti v poglavju „Hrvatska pod srbskim gospodstvom“ (1918—1941), pa tudi v zadnjem poglavju „Hrvatska v ogledalu zgodovine“. Pisec napravi na več mestih knjige vtis, da se je iz razpada Avstro-Ogrske nekaj naučil, na več mestih pa ne prepriča o tem. Kljub temu se mu sme priznati, da skuša biti čimbolj objektivni zgodovinar. To velja zlasti za dobo druge svet. vojske. Na podlagi nemških vojaških dokumentov, bojnih spominov nemških generalov (objavljenih in neobjavljenih), nemških zgodovinskih obdelav pa tudi hrvaških, srbskih in drugih prikazuje pisec kot neprizadet opazovalec razvoj dogodkov na ozemlju Hrvatske in večkrat cele Jugoslavije. Bralec najde v knjigi pregled nemških operacij na Balkanu.

Da si pisec knjige prizadeva biti nepristranski, dokazuje njegovo omenjanje raznih grozodejstev na ozemlju Jugoslavije. Na str. 183 prizna, da so Nemci v Srbiji 16. sept. 1941 izdali povelje, da je treba za vsakega ranjenega in padlega Nemca postreliti 50 do 100 Srbov. Omeni naraščajočo grozovitost upornikov (to je, četnikov in partizanov) in povračilne ukrepe, kot streljanje talcev, požige celih naselbin, ustanovitev zapornih con ter izselitev prebivalstva od prometnih žil. Ne omeni pa izrečno pri tem nemškega pokolja v Kragujevcu, kjer so Nemci 21. oktobra 1941 postrelili 2300 moških — po nekih srbskih navedbah 7000 (gl. Karapandžić, *Gradjanski rat u Srbiji*, str. 113). — Na str. 191 pove Kiszling, da bi po navodilu vrhovne

Wehrmacht komande bilo treba postreliti pri čistilni akciji spomladi 1943 („belo podjetje“) tudi starce, ženske in otroke, da pa se je temu uprl general Glaise; končno je bilo sklenjeno, da je treba odstraniti le „krivce“, vse druge moške, ženske in otroke pa odpeljati v taborišče in nato kot delavce v Nemčijo. (Bralec se pri tem vpraša, ali so se Nemci, preden so izdali to navodilo, kaj razgovarjali z NDH? Verjetno nič!) — Na str. 205 pravi, da se ni čuditi, da so spričo hitro naraščajočega uporniškega gibanja nemške čete segle po povračilnih ukrepih. Pri tem izrecno prizna, da so aprila 1944 SS oddelki uničili pri Sinju štiri katoliške vasi. K. dostavlja, da povoda za to grozodejstvo ni bilo mogoče pojasniti. Prav tako prizna, da so SS-ovci opustošili štiri hrvaške vasi pri Krapini jeseni 1943.

Seveda so te Kiszlingove navedbe le minimalno priznanje in zelo minimalna slika brezobzirnih nemških represalij na ozemlju Jugoslavije. Ob koncu oktobra in v začetku novembra 1943 je 47 slovenskih domobrancev, ki so bili v Ljubljani določeni in nato za tri tedne kot poznavalci razmer prideljeni nemški Wehrmacht, na lastne oči videlo, kako je potekal nemški čistilni pohod na terenu. Pri tem pohodu, ki so ga Nemci vodili proti Titovim partizanom v Ljubljanski pokrajini — začeli so ga v Beli Krajini — so na čelu prodirali SS oddelki. Ti so v več krajih streljali moške vseh vrst, kar so jih našli; celo duhovnike, kot župnika Platišo in kaplana Vitigoja pri Čatežu. Tisti štirje domobranci, ki so šli z nemškim bataljonom ob tedanji nemški meji — bataljon je začel čistilni pohod zahodno od Boštanj ob reki Mirni — so četrty dan pohoda videli v malem naselju severo-zahodno od vasi Mirne 7 pobitih moških (najbrž 9), ki jih je prejšnji dan SS oddelek našel po domovih in po polju ter nato brezobzirno postrelil. Pri Sv. Križu pri Litlji je SS oddelek, prav tako dan pred prihodom Wehrmacht, nagnal 13 moških v vaško ledenico, nato pa zmetal vanjo več fosfornih bomb. To se je zgodilo 27. okt. 1943. Po čudnem naključju so vsi prišli iz ledenice živi; nekateri so bili precej ranjeni, vsi pa močno zastrupljeni od plina. Čez par dni sta dva v sličnih mukah umrla, ostalih 11 pa je dolgo čutilo posledice. Resnici na ljubo bodi povedano, da je tem revežem skušal pomagati nemški zdravnik pri Wehrmacht, doma iz Hamburga. — A tudi Wehrmacht, na splošno sicer manj kruta kot SS, je bila pri tem pohodu zelo trda. Prvi dan pohoda nemški „Sonderführer“ pri bataljonu sploh ni hotel poslušati pojasnjevanja dodeljenih domobrancev. Takoj prvi dan je po kratkem postopku dal postreliti 10—12 moških pri Krmelju. Po sodbi domobranca, ki je moral prisostvovati zasliševanju, nad polovico žrtev ni bilo za partizane. Naslednji dan je „Sonderführer“ — dejal je, da se je pital Patzelt — dal postreliti tri ali štiri osebe vzhodno od Tržišča. Tretji dan je sam osebno odtrgal neko mater od dveh otrok in jo za neko gostilno ustrelil, ker je bil njen mož pri partizanih. Ni izključeno, da je bil mož te žrtve po italijanski okupaciji nasilno mobiliziran v partizane. Posredovanje navzočega domobranca je bilo zaman. To se je zgodilo nekaj kilometrov vzhodno od Mokronoga ob cesti proti Škocijanu, približno ob 7 zvečer. — Delno drugi in tretji dan, zlasti pa od četrtega dne naprej, je „Sonderführer“ upošteval razlage dodeljenih domobrancev, ki so na ta način rešili veliko živ-

ijenj, tako n. pr. v Mokronogu, zlasti pa v št. Rupertu, kjer je Patzelt našel na šolski tabli imena kandidatov za krajevni ljudski odbor. Prav tako so domobranci preprečili marsikako zlo v naslednjih dneh v krajih više gori proti Ljubljani. — Po končanem pohodu so domobranci, ki so bili pri drugih nemških bataljonih, poročali o podobnih prizorih po drugih krajih: o žrtvah postreljenih predvsem po SS, pa tudi o žrtvah, ki jih je postrelila Wehrmacht prve dni pohoda. — Tole je le bežna slika čistilnega pohoda v jeseni 1943, ki je bil le neznaten del v celotnem številu nemških čistilnih podjetij v Jugoslaviji. Za nemške sile je pri čistilnih pohodih bil sovražnik vsak moški — večkrat tudi ženske —, ki je najdeželi vztrajal pri kmečkem ali kakem drugem delu, češ da podpira partizane, kar pa v mnogih primerih ni bilo res.

Za časa partizanske oblasti duhovnik ni mogel odkloniti vabila za na ljudsko zborovanje. Prav tako se vidni katoliški možje niso mogli upirati prisiljeni kandidaturi v „ljudski odbor“. Za nemškega „Sonderführerja“ pa je bilo vabilo na zborovanje in kandidatura zadosten dokaz sodelovanja s komunisti, ki ga je bilo treba po njegovem mnenju kaznovati s kroglo.

Ustaške grozovitosti nakazuje Kiszling na več straneh, tako na str. 175, 183, 188 (da je general Löhr poročal Hitlerju „über die scheussliche Politik des Ustascha-Regimes, besonders über dessen Greultaten...“). Na str. 204—5 konkretno omeni ustaška nasilstva proti Srbom v taborišču pri Belovarju, zlasti pa grozodejstva na Jasenovcu in kakšno grozotno sliko je Glaise videl pri Sisku in Cerkvenom boku. — Na str. 183 pravi, da so četniki nastopali proti muslimanom in Hrvatom. Na naslednji strani omeni, da je četniška skupina s Plješevice ropala in počenjala nasilstva po Liki in Krbavi od druge polovice 1941 naprej. Neka druga četniška skupina pa da je zagrešila strašen pokolj 5—6000 muslimanskih prebivalcev v Foči in okolici decembra istega leta. Po mnenju pisca je ta pokolj bil zapoznelj izliv sovražstva do nekdanjega turškega tlačitelja (Foča je bila muslimanska). — Partizanska nasilja omenja pisec na več mestih; na str. 184 pravi, da so partizani, moreč in požigajoč, napravili sunek v kotlino Bosanskega Petrovca poleti 1942. Na str. 210 pove, da v bojih od 10.—15. novembra 1943 partizani niso mogli zavzeti Travnika; zavzeli so ga pa 22. oktobra 1944, čemur je sledilo eno najbolj grozovitih človeških klanj.

Značilne in kruto resnične so besede, ki jih je pisec zapisal na str. 186: „Medtem ko je Mihajlovič v Srbiji preklical povelja o sabotažah in umorih... so partizani vztrajali v svojem grozovitem načinu bojevanja, v katerem si niso delali nobenih ujetnikov — razen v svrhu zasliševanja — in v katerem po njihovih poveljih niso nikoli „usmrtili“ sovražnikov, ampak so jih le „likvidirali“, večinoma z ostudnim mučenjem. Ustaši so se držali enake metode in tako so se grozovitosti stopnjevale vedno bolj.“ (K. uporablja izraz „Abschlachtung“ — zakolj, za partizansko likvidacijo.)

Na str. 205 pravi pisec takole: „Kar tiče grozodejstva, je treba krepko imeti pred očmi, da so ta — v neštetih primerih in z nenadkrljivo grozovitostjo zagrešili na nasprotni strani tudi četniki in partizani — kot vedno poudarja Pavelić v lastno in ustaško razbremenitev.“ Pravi, da je že

med aprilskim nemškim pohodom proti Jugoslaviji prišlo do klanja med Hrvati in Srbi pri Mostarju. V predidóčem stavku izraža mnenje, da najbrž ne bo nikoli mogoče ugotoviti, kdo je začel s temi strašnimi umori. (Franciškan p. Teodor Benković, ki je kot rojen Amerikanec preživel drugo svet. vojsko na Hrvaškem, kjer je študiral za duhovnika, trdi v angleško pisani brošuri „The Tragedy of a Nation“ na str. 34—35, da so z umori pri Mostarju začeli Mihajlovičevi četniki 13., 14. in 15. aprila 1941. Odredi Mihajlovičevih četnikov takrat vsekakor še niso obstajali!) „Neka morilna psihoza se je širila vedno bolj, ki so ji končno podlegli tudi ljudje mirne krvi,“ pravi Kiszling.

Razmer v Sloveniji se pisec dotika le mimogrede. Na str. 189 omenja italijansko ofenzivo proti partizanom poleti in jeseni 1942. Na nemški čistilni pohod proti partizanom v Ljubljanski pokrajini v jeseni 1943 (kot je na kratko prikazan na prejšnjih straneh), se utegnejo nanašati naslednji stavki na str. 205: „Po italijanski vdaji in s tem v zvezi zmanjšanim številu zasedbenih čet so prišle na Hrvaško nove vojaške enote: tretji SS oklepni korpus „Germani“; nemška 162. pehotna divizija, sestavljena iz Turkomanov (Turkvölker), in konjeniška divizija, formirana iz protikomunističnih kozakov. Vse tri formacije so bivale na Hrvaškem kot v sovražni deželi. „Germani“ (SS) so bili nastanjeni v severni Hrvaški okoli Krapine. Tam so opustošili štiri hrvaške vasi in so bili le pičlo uporabljeni proti partizanom. Proti koncu 1943 so zapustili Hrvaško in odšli v Estonijo. (Morda so oddelki te SS divizije šli na čelu omenjenega čistilnega pohoda proti partizanom v Sloveniji, a pisec tega izrecno ne omeni.) Naravnost na pohod se nanašajo tile stavki: „Proti upornikom v Sloveniji so (Nemci) uporabili Turkomane iz Ogulina. V te boje je vrgel feldmaršal Rommel, ki je bil tisti čas vrhovni komandant v severni Italiji, tudi tri tisoč hrvaških legionarjev, ki so bili iz paritetnih razlogov izurjeni v Riva za italijansko vojsko in so sedaj zaradi italijanskega odpada postali prosti.“ (Najbrž so bili ti legionarji na zahodnem sektorju operacij.) — Na str. 205—6 pisec omeni Rupnika takole: „V tem doslej po Italijanih zasedenem južnem delu nekdanje vojvodine Kranjske so Nemci postavili za vladnega glavarja jugoslovanskega generala Leona Rupnika, ki je izšel iz avstrijskega generalnega štaba. Bil je Slovenec in si je prav tako ustanovil lastne vladne čete, ki pa v boju proti partizanom niso mogle doseči premoči.“ Trditev, da domobranci niso mogli dobiti premoči nad partizani, za Ljubljansko pokrajino ne drži. Nekako od jeseni 1944 naprej so slovenski domobranci obvladali veliko večino ozemlja Ljubljanske pokrajine. Bela Krajina je bila tedaj od časa do časa v partizanskih rokah, nekateri drugi manjši predeli pa le sem pa tje kdaj.

Na str. 206 omenja K., da so nastale med Hrvati in Nemci težave pri politični upravi Hrvaškega Primorja po odhodu Italijanov; zlasti so bile težave glede Reke in Sušaka, ki ju je koroški Gauleiter Rainer zahteval kot vojaško zaledje koroškega okrožja (Gau Kärnten), ki je segalo do Adrije (!!!). Rainer tudi ni hotel priznati hrvaških zahtev po Istri, ki jo je hotel priključiti nemškemu Reichu, do česar pa da ni prišlo.

Na str. 208 pravi pisec — potem ko omeni, koliko jugoslovanskega ozemlja je poleti 1944 bilo pod partizansko oblastjo — da je bil večji del Slovenije posejan s partizani (durchsetzt). Trditev v tej obliki je za Ljubljansko pokrajino bila malo resnična ali nič. Delno je resnična v tem času za Slovensko Primorje, kjer so bile sorazmerno maloštevilne enote slovenskih domobrancev. Neresnična pa postane ta trditev od pozne jeseni naprej, ker so v Slov. Primorje začeli prihajati srbski dobrovoljski in četniški odredi. (Glej Karapandžić, o. c., str. 386-7 in od 395 dalje.) Resnična pa je bila v večji meri za del Gorenjske zlasti za predel Jelovice in za Bohinski kot, ki je blizu Goriškega, kjer so pri Cerknem komunisti skoncentrirali XI. partizanski korpus. Ta je 5. julija 1944 sklenil premirje z SS generalom Globotschniggom, dasi sta civilno-upravno Gorica in Trst spadala pod istega Rainerja kot Ljubljana! (gl. Koledar Svobodne Slovenije 1951, str. 147/8.) Sile tega korpusa so v pozni jeseni istega leta prišle pri št. Joštu v Ljubljansko pokrajino in skušale uničiti mali četniški odred na Samotorici, kar pa jim ni uspelo. Niso pa napadle tedaj utrjene domobranske posadke na št. Joštu samem.

V tem odstavku bi moral pisec knjige nujno opozoriti, da so vojaški izrazi kot „armadni zbor“, „divizija“, „brigada“, „oddelki“, pomenili v tedanjem partizanskem slovarju nekaj čisto drugega kot v vojaških slovarjih rednih vojsk zahodne Evrope pa tudi Sovjetske Rusije. V l. 1942 je na Slovenskem partizanska „brigada“ pomenila toliko kot bataljon v rednih vojskah, velikokrat pa pomenila manj. Partizanska „divizija“ je pomenila približno toliko kot polk v rednih vojskah, a često tudi manj. Komunisti so spretno znali uporabiti psihologijo, ki je združena s temi starimi vojaškimi izrazi. Število pol milijona borcev, ki da jih je imel Tito poleti 1944, kot pisec navaja po jugoslovanskih virih, je verjetno previsoko. Treba je imeti pred očmi, da so komunistični partizani v svoji propagandni literaturi med vojsko skoro vedno navajali veliko večje številk, kot pa so bile v resnici. Titovi zgodovinarji pa sedaj često navajajo tedanje propagandne letake in brošure kot zgodovinske viře. Prav tako prikazujejo partizanske akcije kot prave vojaške operacije, kar so bile le redkokdaj. Poveličevanje partizanskih pohodov in napihovanje številke sta dve bolezni, iz katerih Titovi zgodovinarji le počasi lezejo ven.

Na koncu knjige prikazuje na str. 217—23 hrvaško tragedijo pri Pliherku in Mariboru v maju 1945. Prav bi bilo, da bi Vestnik čim prej objavil to poglavje v prevodu* da bi pri proslavah Vetrinja imeli pred očmi tudi hrvaško tragedijo, ki se je zgodila na slovenskih tleh. S posebnim odstavkom omenja pisec v tem poglavju tudi golgoto 22.000 kozakov pri Lienzu, ki so jih Angleži nasilno vrnili (večino pred prihodom slovenskih beguncev v Lienz). (Ta kozška divizija je ena izmed treh enot, ki so po italijanski vdaji prišle na Hrvaško, kot že omenjeno. Njeno področje je bilo

* Vestnik bo z veseljem objavil, a prej mu je treba poslati prevod, ker urednik res vsega ne zmore. — Pričakujem prevod.

Srem. Kiszling izreka ostro sodbo o njihovem početju, zaradi česar da so morali oditi iz Hrvaške; prišli so v Furlanijo že po končanih bojih. O prisilnem vračanju teh kozakov glej dva izčrpna članka Janeza Martince v K. Škuljevi „Slovenski Besedi“ 1954 in 1956. Tudi Karel Mauser je popisal prizor tega nasilnega vračanja v enem izmed člankov v Amer. Domovini.) Ne omeni pa Kiszling nikjer vetrinjske tragedije pri Celovcu, kjer so Angleži v dneh od 27.—31. maja 1945 nasilno vrnili v komunistično Jugoslavijo 12.000 slovenskih domobrancev, od katerih je bilo po poročilih rešencev in drugih virih pobitih 11.000, največ v bližini Kočevja in nedaleč od Celja. Verjetno je Kiszlingu vetrinjska tragedija neznana. Da bi jo vedoma izpustil, si ni mogoče misliti.

V knjigi sta omenjena tudi dva značilna dogodka slovenske zgodovine, ki se nanašata na leto 1918. Na str. 124 omenja K. zakaj je Narodno veče v Zagrebu odklonilo Borojevića: Ko se je po končani vojski komandant soške armade general Wurm vračal s svojim štabom skozi Slovenijo v Avstrijo, je naletel v Ljubljani na sovražno razpoloženje slovenske narodne vlade. Zato je vprašal Borojevića za svet. Ta mu je po telefonu odgovoril, da naj v primeru, da bi se sovražno stališče ponovilo, smatra narodno vladu za sovražnika. Nekdo je ta telefonski pogovor prestregel; njegova vsebina se je kot blisk razširila po jugoslovanskih deželah.

V knjigi je omenjenih več značilnih dogodkov, ki se nanašajo na slovensko zgodovino 1. svet. vojske, zlasti l. 1918. Na str. 101 omenja, da je po porazu Srbije l. 1915 načelnik avstrijskega gen. štaba general Konrad von Hoetzendorf ponovno predlagal združitev Hrvatov, Srbov in Slovencev v tretjo enakopravno državo avstro-ogrske monarhije, čemur pa da se je zelo upiral, kot vedno, ogrski min. predsednik Tisza. Pri tem Kiszling prizna: „Priključitev Slovencev neki južno-slovanski državi so med drugimi nasprotovali tudi avstrijski alpski Nemci zaradi zvez njihove domovine s Trstom in iz obzira do nemške manjšine na Kranjskem.“ (102) — (V tej zvezi je zelo priporočljivo, da preberemo, kako prikazuje nemški in avstrijski nacionalizem znani nemški vzgojitelj Foerster v svojih spominih „Die erlebte Weltgeschichte“.)

Na str. 112 Kiszling omenja škofa Jegliča takole: Ogri so zalotili udeležbo ogrskih južnih Slovanov pri narodnem zborovanju, ki je bilo 17. avg. 1918 sklicano v Split in na katerem so bile ob sodelovanju ljubljanskega škofa Jegliča izvršene priprave za ustanovitev Narodnega sveta, ki naj bi obsegal vse Slovence, Hrvate in Srbe. V dr. Jagodičevem „Nadškofu Jegliču“ tegale dogodka iz Jegličevega življenja nisem našel. Ni pa nujno, da je bil Jeglič osebno navzoč pri zborovanju.

V bibliografiji najde bralec več zanimivih del. Vsaj desetkrat je citirana knjiga dr. Danila Gregoriča „Samomor Jugoslavije“, ki je izvirno bila napisana v srbskem jeziku pod naslovom „Samoubijstvo Jugoslavije“ in prevedena v nemščino kot „So endete Jugoslawien“. Dr. D. Gregorič je bil glavni urednik beograjskega „Vremena“. Umrl je v komunističnih zaporih v Sremski Mitrovici 15. januarja 1957. (Dasi je D. Gregorič bil urednik

srbskega časopisa, je v družini vedno govoril po slovensko. Bil je sin slovenskega gospodarstvenika dr. Florijana Gregoriča, dolgoletnega tajnika Zveze industričev v Beogradu.)

Med viri je tudi Janeza Ev. Kreka članek „Die Habsburger Monarchie und die südslawische Frage“, ki je l. 1917 izšel v *Süddeutsche Monatshefte* pod zaglavjem „Oesterreich von innen“. — Dalje dr. Žolgarjeva razprava „Državnopravna poravnava med Avstrijo in Ogrsko“ (namreč v l. 1867), s katero je ta Slovenec dosegel evropski sloves v mednarodnem pravu. (Doma smo ta dogodek po hrvaško-srbskem vzorcu imenovali „nagodba“; slovenski pravopis zametava ta izraz in ga prevaja s „poravnava“, „pogodba“. Francoški in angleški viri ta dogodek imenujejo „kompromis“ med Avstrijo in Ogrsko.)

Pri virih slovenski bralec nehoti obstane ob delu „Hochverratsprozess gegen dr. Guido Schmidt vor dem Wiener Volksgericht“, Dunaj 1947. Tu gre vsekakor za sina znanega slovenskega arheologa in univ. profesorja v Gradcu dr. Walterja Schmidta. Schmidt mlajši je bil med vojsko gestapovec. Ugleden slovenski znanstvenik je dejal, da je Schmidt ml. opozoril njega in več drugih profesorjev ljubljanske univerze, da gestapo namerja njihovo prijetje; da je Schmidt mlajši skušal pomagati slovenskim kulturnim delavcem, kolikor je mogel; da svojega gestapovstva ni izrabljal proti Slovincem. Relata refero!

Dalje najdemo med viri „La dictature du roi Altxandre“, ki jo je l. 1933 izdal Svetozar Pribičević, potem ko je pod Aleksandrovo diktaturo moral zapustiti Jugoslavijo.

Poleg hrvaških in srbskih virov, starejših in novejših, so v knjigi citirana razna nemška dela, ki obravnavajo zgodovino Jugoslavije med obema vojskama, pa tudi po l. 1945. So vredna naše pozornosti.

Na mestu je, da človek včasih pogleda na razvoj dogodkov doma, zlasti dogodke druge svetovne vojske, skozi naočnike tujega, neprizadetega opazovalca. Priznati se sme, da ima pisec knjige „Die Kroaten“ obširno znanje hrvaške zgodovine in zgodovine južnih Slovanov na sploh. Za nas je precej nenavadno, da je bivši generalštabovec sposoben tolikšnega znanja in analize. O „nezavisni“ Hrvatski (narekovaja sta njegova!) pravi, da je bila „država iz politične retorte“ in „kraljestvo brez kralja“. O sporazumu med Hrvati in Srbi v avgustu 1939 pravi na str. 228, da je z njim dr. Maček dosegel več, kot pa si je bil mogel misliti veliki hrvaški ban Jelačić, ki je svoje dni sanjal o Iliriji. Pred tem sporazumom pa pisec omenja tipanja med dr. Mačkom in ital. zunanjim ministrom Ciano. — O nekdanji Mali antanti pravi, da je bila „fiktivna velesila“. — Zanimiv je prikaz konca na italijanski fronti l. 1918, kar vsekakor spada i v slovensko i v hrvaško zgodovino. — Bralec zve iz knjige precej o ustaškem delovanju med obema vojskama.

Ako odmislimo njegovo avstrijsko stališče, smemo knjigi priznati solidnost. Pravo znanstveno vrednost knjige bi mogel povedati le zgodovinar-strokovnjak.

—um, -ič

GRADIVO K VETRINJU

DR. FRANC BAJLEC

z

NARODNI ODBOR ZA SLOVENIJO IN VETRINJSKA TRAGEDIJA

(Nadaljevanje)

Po ultimatu

Naslednji dan, to je prvega maja, so bili že dopoldan nalepljeni po Ljubljani zeleni lepaki, ki sta jih sopedpisala Rösener in general Rupnik in ki so naznanjali splošno mobilizacijo vsega domobranstva. Isti dan je sklical Rupnik tudi predstavnike „nove generacije“, kakor je povedal pred Rösenerjem, radi ustanovitve novega narodnega odbora. Prišli so: Profesor Verbič, dr. Pitamic, dr. Kalan Ernest, dr. Vrčon, dr. Alujevič, škulj, Spindler, Žužek. Rupnik, ki so mu stali ob strani Javornik, Kessler, Cergol, dr. Kociper, jim je pojasnil, da namerava ustanoviti nov narodni odbor, ki mu bo predsednik on sam, vendar ta dan do ustanovitve novega odbora ni prišlo. Za takojšnjo ustanovitev so bili Verbič, Kessler, Javornik, Cergol, Kociper. Ostali so bili mnenja, da čas za to še ni primeren, ali, da se morajo prej posvetovati s svojim strankinim vodstvom, zato je bila ustanovitev začasno preložena. Isti dan zvečer je Rupnik govoril še po ljubljanskem radiu. V govoru je ostro napadal vse slovenske politike in posebej še NO ter pozival, naj temu odboru nihče nič ne zaupa in naj nihče ne upošteva navodil, ki bi jih ta odbor dajal. Naznanil je istočasno, da je vrhovni poveljnik domobrancev on in da so domobranci dolžni pokorščino samo njemu, takoj nato pa hudo napadel zapadne zaveznike, zlasti še Angleže.

Drugi dan, to je 2. maja, je Rupnik sklical k sebi domobranske oficirje. Domobranski oficirji, ki so se z vsemi svojimi oddelki stavili na razpolago NO, so sestavili posebno spomenico, kjer je bilo rečeno, da se zahvaljujejo generalu Rupniku za vso njegovo dotedanjo skrb za domobrance, sedaj pa da se s svojimi edinicami stavljajo na razpolago NO. To spomenico je podpisalo okrog 80 poveljnikov in oficirjev. Ko je Rupnik to spomenico prebral, je dal takoj nujno sklicati k sebi vse podpisnike in tako se je zbralo ta dan v Rupnikovem kabinetu okrog 60 oficirjev, katerim je bilo dano, da so lahko zapustili svoje edinice in se udeležili sestanka. Rupnik jih je v ostrem tonu vprašal, če vedo, kaj so podpisali. Če se zavedajo, da pomeni to njihovo dejanje uničenje domobranstva, nad katerim bi sedaj, ko se približujemo zmagi, radi komandirali tisti strahopetni politiki, ki so do sedaj, ko je bila nevarnost, „kukavički“ skrivali

svoje hrbte in se niso hoteli nikjer pokazati. Ali naj damo komando sedaj tem ljudem, mi pa, ki smo se borili, se pa naj umaknemo? Med Rupnikovim govorom, ki je bil sorazmerno dolg, je pa tam navzoči dr. Kociper stalno dvigal slušalko telefona, ki je kar naprej in naprej zvonil ter po vojaško javljal Rupniku: Gospod general, z Gorenjskega poročajo, da je gorenjsko domobranstvo s poveljniki in oficirji kot en sam mož na vaši strani in javljajo, da hočejo biti pokorni samo vam in nikomer drugemu. Točno isto so v istem času javljali tudi z Dolenjskega, Notranjskega in še iz drugih najoddaljenejših krajev prav med tem Rupnikovim govorom. Koliko teh poveljnikov je resnično prav v tem času telefoniralo in resnično javljalo Rupniku tako, kakor je tam naznanjal dr. Kociper, ni znano. Zgodilo se je vendar, da je vse skupaj, Rupnikov nastop in govor in telefonska poročila, povzročilo pri oficirjih nemalo zmede. Nekateri so takoj tam stopili pred Rupnika in izjavili, da svoje podpise na spomenici preključujejo in je dejansko več oficirjev takoj prečrtalo svoje podpise na spomenici. Nastala je negotovost in prvotna odločnost se je spremenila v neodločnost. Oficirji so zapustili Rupnikov kabinet needini in trenutno niso vedeli, pri čem so.

Nočem se spuščati tu v nobeno presojanje, ali so oficirji napravili prav ali ne in kaj bi morali in česa ne bi smeli storiti. V tem spisu skušam samo opisati dogodke tako, kakor so se resnično dogajali. Omeniti moram vendar, da je NO stavil oficirjem povsem določno vprašanje. NO je hotel točno vedeti, kateri oficirji so pripravljeni iti z NO v vsakem slučaju, tudi mimo Rupnika, ali proti njegovi volji. Hoteli smo, da vsak pasamezni oficir sporoči to nam direktno, da bi NO vedel, s katerimi poveljniki in oficirji in s kolikšnim številom moštva lahko z gotovostjo računamo. Kako je prišlo do tega, da so napisali spomenico in jo dali Rupniku, o katerem so vedeli, da ničesar noče slišati o tem, da bi domobranstvo prepustil NO, mi ni znano.

Isti dan, to je 2. maja se je zgodilo še, da je Rösener klical Krennerja, naj se takoj oglasi pri njem. Najprej je povedal Krennerju, da je prav dobro razumel, kaj je pomenilo, da je prišel z NO pred njega v domobranski uniformi. Rekel mu je, da to ni samo upor, ampak pravi napad na Nemce. Nato mu je pokazal in dal prečitati pismo, naslovljeno na Rösenerja in podpisano po partizanskem komandantu Dapčeviću. V pismu je Dapčević ponujal Rösenerju, da bodo partizani garantirali nemoten prehod Nemcev čez slovensko ozemlje in da bodo oskrbeli Rösenerju in njegovim vojaškim oddelkom vso zaščito pri umiku, če Rösener izroči partizanom vse člane NO, škofa dr. Rožmana, generala Rupnika in Krennerja. Ko je Krenner to prebral, mu je Rösener rekel samo, da so tozadnji razgovori z Dapčevićem v teku in Krenner je odšel. Tako se je dogajalo, da so v času, ko je NO v imenu slovenskega naroda, skupno s predstavnikom domobrancev in cerkvene oblasti, pogumno in v ultimativni obliki zahteval od Nemcev, da takoj zapustijo slovensko ozemlje, partizani istočasno barantali z Nemci za glave slovenskih predstavnikov in se ponujali, da bodo Nemce ščitili pri njih umiku.

Težke razmere in okoliščine

Ljubljancani najboljše vedo, kakšne razmere so vladale takrat v Ljubljani in pod kakšnimi okoliščinami je moral delati takrat NO. Radi pravičnega razumevanja dogodkov, se moram na kratko dotakniti tudi teh razmer in okoliščin, vsaj, v kolikor so v zvezi z domobranstvom.

Ko sem po novem letu 1945 prišel v Ljubljano in ostal tam, so mi člani NO kot novodošlemu članu najprej na drobno razložili, na kaj vse bom moral v Ljubljani paziti. Opozorili so me zlasti na skupine, ki sem jih že omenil pri borbi proti politiki in politikom. Povedali so mi, naj bom z ljudmi teh skupin zelo previden. Če bi prišel z njimi v kakšen razgovor, v nobenem slučaju naj ne omenim niti o sebi, da sem član NO in tudi naj ne omenjam imen drugih članov in ne krajev, kjer zborujemo. Navedli so mi konkretne slučaje, kdo vse je po vsej verjetnosti postal že žrtev teh ljudi in, če zvedo za nas, se zna tudi nam isto zgoditi. Opozorjen sem bil tako na razmere, ki so vladale takrat v Ljubljani in sem obenem tudi zvedel, da se radi takih razmer nekateri sploh niso mogli odločiti, da bi kakor koli sodelovali z NO in so raje ostali popolnoma skriti. Dejansko so se vsi člani NO res skrbno varovali ne samo pred Nemci in komunisti, ampak tudi pred ljudmi navedenih skupin. Večinoma niso stanovali ne v svojih hišah, ne pri družinah, ampak drugod in so svoja skrivališča tudi stalno menjali.

Poudarim ponovno, da vse, kar tu omenjam, ko govorim o raznih skupinah in razmerah, da to ni samo radi boljšega razumevanja takratne situacije, ampak je vse v tesni posredni in neposredni zvezi z usodo domobrancev. Po objavi prvih delov tega spisa se mi je oglasilo od raznih strani kar več oseb, ki so mi med drugim omenile, da če se NO res ne boji resnice, potem naj napišem o domobrancih vso resnico ne oziraje se ne na desno, ne na levo, češ, da je že čas, da se pove vsa resnica. Kar od štirih strani so mi pa sporočili, da naj o „tretji skupini“, ki jo omenjam pod naslovom „Propaganda proti politiki in politikom“, kar brez vseh ovinkov povem, da so to stražarji, in da se ljubljanski popoldnevnik, ki ga omenjam tudi tam, imenuje „Slovenski dom“, in da so skupina okrog „Slovenskega doma“ bili prav tako sami stražarji.

Hvaležen sem vsakomur za opozorila že med objavljanjem tega spisa. Težko bom odgovarjal na taka opozorila že v spisu samem, ker se bojim, da bi se mi zaradi tega vse nekoliko preveč razvleklo. Na ta opozorila bom vendar kar takoj na kratko odgovoril.

NO se prav nič ne boji resnice. Omenil sem že takoj od začetka, da hočem opisati vse tako, kakor se je resnično dogajalo, in da bodo navedbe lahko preverili prav vsi, ker so dokazi na razpolago za vse. Če NO kot tak do sedaj ni objavil skoraj nič o takratnih dogajanjih, je imel za to več tehtnih razlogov. NO v prvi vrsti ni hotel, da bi prezgodnja objava takratnih dogodkov in namenoma napačno tolmačena, škodovala domobrancem in domobranskim oficirjem, ali kompromitirala osebe, ki so ostale doma pod komunističnim režimom. Hotel je pa tudi preprečiti, da razni naši ljudje, ki so nam že neizmerno škodovali, ne bi začeli prezgodaj z

denunciranjem in bi nam s tem, po tedanji veliki nesreči, povzročili še nove nesreče in pomnožili naše že itak prešteviline žrtve. Vse to bo, upam, dobro razumljivo prav vsem, čim bo ta spis objavljen v celoti.

Glede točnega imenovanja posameznih skupin, listov, oseb itd., pa poudarim, da v tem spisu, kakor rečeno, hočem prikazati predvsem dejstva in dogodke, ki so v tesni zvezi z usodo domobrancev in kar lahko prav vsi prekontrolirajo ne glede na to, kdo je kaj storil, ali povzročil. Bom pa v smislu tega opozorila radi boljšega razumevanja rabil od tu naprej za omenjeno skupino ime stražarji in za omenjeni dnevnik ime Slovenski dom.

Začetkom aprila 1945 je prišel k meni poslanec Rudolf Smersu in me je naprosil, če bi se lahko razgovarjal z ljudmi skupin, ki jih tu ponovno omenjam, radi eventualnega sodelovanja z nami. Rekel mi je, da bi bil jaz najprimernejša oseba za to, ker jaz s temi ljudmi nisem imel še nobenega spora. Prišli so res kmalu po tem v spremstvu poslanca Marka Kranjca, kateri mi je na to vprašanje, kdo so ti ljudje, rekel, da so to večinoma stražarji, vendar ne samo stražarji. Povedal sem mu odkrito, da stražarje prav malo poznam in, da je vse, kar sem o njih slišal, bilo samo to, da jih nikoli nihče ni pohvalil. Marko Kranjc mi je odgovoril samo, da naj storim vse, da pridemo s temi ljudmi do kakšnega sporazuma, da je vedno boljše imeti manj ko več nasprotnikov. Imeli smo tako tekom dveh tednov tri razgovore. Razgovore je za vso skupino vodil v glavnem dr. Lujo Leskovar, prav diplomatsko in zelo spretno. Jaz sem skušal od njih zvedeti, kaj so, kako se imenujejo, koliko jih je, kakšen program imajo, oni pa od mene, kaj vse je NO do sedaj naredil, kakšne načrte ima, kdo vse so člani NO, kje imamo seje. Jaz nisem mogel dobiti od njih na nobeno moje vprašanje nobenega točnega odgovora. Odgovarjali so mi največ z novimi vprašanji, često v obliki nekakšnega zasliševanja, ali pa z začudenim in užaljenim očitkom, če mi ni znano, da v Sloveniji prevladuje že popolnoma nova generacija, katere zastopniki so oni. Nisem pa mogel zvedeti niti za ime te nove generacije, niti za število njenih pripadnikov. Njim se seveda prav tako ni posrečilo, da bi dobili od mene podatke, katere bi radi imeli oni. Končno so mi dali sledeči konkretni predlog: Vodstvo Slovenske ljudske stranke naj bo sestavljeno iz devetih članov. Od teh devetih članov naj pripadajo njim štirje in tajnik. To novo vodstvo SLS, sestojече iz 9 članov, kjer naj bi imeli oni 4 člane in tajnika, določi potem osebe, ki pridejo v NO kot predstavniki SLS. To je bil ves rezultat teh razgovorov, ki smo jih s tem prekinili, ker jaz takrat nisem imel nobenega časa več za takšne razgovore. Spoznal sem vendar z vso jasnostjo, da tej skupini, ki od nje nisem mogel zvedeti ne imena, ne števila, ne programa, ni šlo takrat za nič drugega, kakor za to, da pride na najcenejši in najkrajši način v NO. Bili so sami stražarji, a so na moje ponovno, jasno in direktno vprašanje niso hoteli izjaviti, da so stražarji.

Stražarska skupina se je med tem z vso resnostjo pripravljala, da pride ona do oblasti in to za vsako ceno in v vsakem slučaju, naj zmagajo Nemci ali zapadni zavezniki. Pred to skupino so nas najbolj svarili, naj se zelo varujemo pred njo, ker ima skrite in tesne zveze z Nemci, in sma-

tra, da je NO njen najnevarnejši tekmeč za bodočo oblast, vsled česar lahko vsi pričakujemo, da se kar čez noč znajdemo kje v Dachau-u, da jim tako ne bomo delali v nobenem slučaju nobenega napotja. Ta skupina je delala skrito in previdno in skušala vzdrževati najboljše zveze na vse strani. Za prevzem oblasti so se pripravljali resnično in sistematično. Imeli so že točno določene osebe, katere naj prevzamejo najvažnejše funkcije pri javni upravi. Da bi se polastili domobranstva, so napravili podroben načrt vojaškega udara, da bi v danem trenutku z odstranitvijo gotovih višjih oficirjev prevzeli poveljstvo nad domobranci. Določili so že novega poveljnika domobranstva, a pri podrobnejših pripravah, ko so skušali pridobiti več oficirjev za svoj načrt, je prišla vsa zadeva nekoliko prezgodaj na dan in je z nenadno zamenjavo in odstranitvijo nekaterih oficirjev, ki so bili zapleteni v to zadevo, ves načrt propadel, zlasti še, ker je bilo med oficirji prav malo takih, ki bi se navduševali za to stvar.

Omenil sem že, da so se razni višji srbski oficirji in poveljniki srbskih edinic, ki so se nahajale na slovenskem ozemlju, kakor tudi naš general Ivan Prezelj, postavili na stališče, da bi morale biti vse slovenske oborožene enote pod izključnim poveljstvom Draže Mihajlovića, in da v Sloveniji noben upor proti okupatorju ni izvedljiv. Kljub vsemu temu smo bili z generalom Damjanovičem stalno v tesni zvezi in smo se z njim ves čas dobro razumeli, ker je najbolje razumel naš položaj in se je sam osebno tudi trudil, da bi prepričal ostale oficirje o pravilnosti stališča NO. V tej zvezi nam je Damjanović povedal med drugim, da so prišli k njemu stražarji, ki so mu rekli, da imajo že vse pripravljeno, da bodo prevzeli vso oblast v Sloveniji oni in so ponudili poveljstvo nad vsemi slovenskimi in srbskimi vojaškimi enicami v Sloveniji njemu in to, pod vrhovnim poveljstvom Draže Mihajlovića. Skoraj istočasno smo bili obveščeni še, da se pri Rösenerju nahaja načrt o ustanovitvi neke okrnjene slovenske dežele v okvirju nemške države in tudi lista titerske vlade, v kateri imajo večino stražarji. To je povedal znani gestapovec z izmišljenim imenom Duša, ki je organiziral tisti famozni gestapovski tečaj, ki so ga bili deležni izključno samo stražarji.

Omenjam samo nekaj tega, na kar sem bil opozorjen, predno sem se začel razgovarjati z ljudmi, kakor malo prej pripovedujem. Gledal sem ob tej priliki na veliko razliko med razmerami v Ljubljani in med razmerami v Prekmurju, od koder sem prišel. Tam so bili vsi edini, da je vir in pravi vzrok vse naše notranje nesreče, sovražnikova okupacija. Četudi so bile idejne razlike med nami velike in neomajne, napram okupatorju smo bili edini in neizprosni. Še danes so doma na vplivnih mestih komunisti, ki sem jih jaz uspešno reševal pred okupatorjem in ko sem bil preganjan in sva bila z ženo od okupatorja zaprta v Soboti, sem lahko ugotovil, da so se vsi brez izjeme trudili, dokler naju niso rešili. V zaporih, kjer sva bila z ženo, so bili z menoj mladi akademiki in bogoslovci, ki so bili zelo tepeni, pa okupatorju niso izdali komunistov. V Ljubljani me je pa zelo presenetilo dajstvo, da so bile tam skupine mladih ljudi, kateri so zelo poudarjali neke ideje, zraven so se pa nizkotno udinjali okupatorju, ponujali domo-

brance Srbom, Slovenijo Nemcem, člani slovenskega narodnega odbora so se pa morali pred njimi bolj varovati, kakor pred komunisti, ali pred okupatorjem samim.

Posebno težek je bil Rupnikov kabinet sam. Z generalom Rupnikom se sploh nismo mogli razgovarjati, če nismo govorili z njim kje na samem. O vsem, kar se je tam kaj važnejšega zgodilo, so bili takoj obveščeni Nemci in komunisti. Ugotovilo se je, da so komunisti dobivali o važnih zadevah, tičočih se domobrancev, kar kopije tozadevnih poročil ali naredb. Po sestanku članov NO z Rupnikom pri škofu je Rösener sam izjavil, da je dobil takoj točno poročilo o vsem, kar smo tam govorili in tudi seznam imen udeležencev tistega sestanka. Med podobne primere spada tudi domobranska prisega. Krenner je trdil in pozneje je Rösener to sam potrdil, da Nemci niso niti želeli, niti zahtevali nobene prisege od domobrancev, ampak, da je ta predlog, kateremu se je Krenner zelo upiral, prišel iz Rupnikovega kabineta in da je Rösener šele nekaj mesecev potem ugodil predlogu in nekako dovolil, da domobranci prisežejo. Značilno za te ljudi je bilo to, da so storili vedno več prav tam, kjer bi ravno nasprotno morali storiti prav malo, ali nič. Dr. Basaj je takrat zelo dobro povedal, ko je rekel, da vsi ti ljudje imajo vse preveč servilnosti do Nemcev, vse preveč strahu pred komunisti, vse preveč nalvnosti pri napadih na Angleže, a vse premalo ljubezni do lastnega naroda.

Naša zveza z inozemstvom je bil problem za sebe, vendar za tiste razmere tudi zelo značilen. NO ni imel lastne radijske zveze z zunanjim svetom. Posluževal se je radijske oddajne postaje, ki jo je imel v Sloveniji Draža Mihajlovič. To postajo je vodil major Ranković, poročila so pa šla preko majorja Novaka, ki je bil Mihajlovičev predstavnik v Sloveniji. Major Novak je bil opisan pri NO, da je v zvezi s komunisti in z Nemci in, da so o poročilih, ki gredo skozi to postajo, obveščeni istočasno tudi Nemci in komunisti. Meni ni znano, če so obstojali za takšno obdolžitev kakšni konkretni dokazi, dejstvo je vendar, kar smo mogli naknadno z vso gotovostjo ugotoviti, da niti eno poročilo, ki jih je poslal NO preko te postaje, ni prišlo prav nikamor. NO ni dobil nikoli nobenega odgovora od tistih, katerim je preko te postaje pošiljal svoja poročila in prosil za odgovor. Tudi skrbno pripravljena poročila o ultimatu, ali tretjemajski revoluciji, kjer je bilo povsod omenjeno, da so sodelovali tudi domobranci, ki so že vstopili v sestav SNV in da tvorijo tako del jugoslovanske kraljevske vojske v domovini, ki je na zavezniški strani, niso nikoli prišla do zapadnih zaveznikov. NO je sicer prejel preko te postaje nekaj poročil iz „Londona“ o tem, kako naj se zadržimo, ker bosta kralj in Mihajlovič kmalu odločilno nastopila, a so bila ta poročila tako nerealna in neresna, da smo močno dvomili o njih pristnosti.

Kakor so bili stražarji dokaj gibčni, in so skušali izrabiti našo težko situacijo za vsako ceno in v vsakem slučaju, naj zmagajo Nemci, ali zapadni zavezniki, tako sta se nasprotno skupini okrog generala Rupnika in okrog Slovenskega doma v nekem upanju, da bodo prav gotovo zmagali Nemci, izpostavljali javno in odločno samo za Nemce. Ljudje teh dveh

skupin so tako v Slovenskem domu, kakor po radiu, ki so ga imeli popolnoma v svojih rokah, začeli čedalje glasneje poudarjati, da je rešitev Slovencev samo v skupnosti z Nemci in so stalno hudo napadali zapadne zaveznike, zlasti Angleže. Ko je že vsem, ki so količkaj poslušali zunanji svet, bilo popolnoma jasno, da so Nemci tik pred zlomom in da je zmaga zapadnih zaveznikov gotova in prav blizu, so ti ljudje zelo nes pametno in popolnoma nesmiselno prikazovali Slovence kot zaveznike Nemcev in pri vsem popolnoma po nepotrebnem vmešavali še domobrance. Najelementarnejši razum nam je veleval, da smo zlasti mi Slovenci, kot majhen in zelo izpostavljen narod, pametni in previdni in, da v borbi med dvema velikima ne hočimo v ogenj po kostanj ne za enega ne za drugega. NO je po raznih osebah skušal vplivati na te ljudi, naj ne pišejo in naj ne govorijo po radiu ničesar, kar bi nam moglo škodovati, zlasti, naj ne trdijo, da je rešitev Slovencev v skupnosti z Nemci in naj ne prikazujejo domobrancev, kakor da se borijo za to, da Slovenci ostanemo pri Nemcih, pa ni nič pomagalo. Napadi na Angleže so bili čedalje hujši, zatrjevanje, da so za Slovence edina rešitev Nemci, čedalje glasnejše, zraven so pa začeli napadati in smešiti še NO, zlasti načrt NO o upor in napadu na Nemce. Treba je samo brati takratno časopisje, kaj vse so pisali in ugotovimo na prvi pogled, da so prekoračili vse meje previdnosti in pametnosti.

Omenil sem tako nekaj slučajev in osvetljenje takratnih razmer. Lahko bi navedel mnogo več. Nekaj zelo žalostnih in težkih slučajev z navedbo dogodkov, oseb in dokazov. A povedati moram odkrito, da sem že to, kar sem smatral za res potrebno, da v tej zvezi moram navesti, pisal z resnično težkim srcem in sem ponovno opuščal dogodke in mnogo črtil, zlasti imena oseb. Kajti ravno v teh časih smo imeli Slovenci tako veliko število svetlih primerov resnične ljubezni do naroda in do domovine, toliko lepih primerov odločnosti, neustrašenosti in velikega junaštva in tolike nesebične požrtvovalnosti, da bi lahko napisali debele knjige o vsem tem v pravi ponos nam in zanamcem. Jaz sem s spoštovanjem in občudovanjem opazoval veliko število mladih ljudi, preprostih fantov in študentov, mladih intelektualcev in naših starejših, v vsem preizkušenih mož, ki so s pogumom in neverjetno inteligentnostjo prevzemali nase in drzno izvrševali najtežje do NO. Pri velikem številu ljudi, ki so pri NO sodelovali, nismo bili nikoli nad nobenim razočarani. Značilno se ni je pa zdelo, da so se vsi ti naši sodelavci prav tako skrivali in varovali pred istimi ljudmi, pred katerimi so tudi nas svarili, naj se jih varujemo.

Odločitev

Ker hočem, da so dogodki, ki jih opisujem, razumljivi prav vsem, je nujno, da omenim na kratko vsaj nekatere okoliščnosti, na katere je potrebno, da se sklicujem, pa niso še nikjer objavljene. Narodi se učijo iz svoje zgodovine, iz svojih uspehov in neuspehov, da potem v enakih in podobnih slučajih znajo ravnati tako, kakor je najbolj prav. Zgodovina pa mora biti resnična, pravilno podana in jasna. Zna se nam zgoditi, da se bomo še v

naši generaciji znašli v približno podobni situaciji, v kakršni smo bili v zadnji svetovni vojni, zato je velikega pomena, da smo pravilno poučeni o tem, kaj smo med to vojno storili prav in kje smo kaj zagrešili in kakšne so bile posledice enega in drugega.

Četudi, kakor že rečeno, v tem spisu nimam namena opisovati dela Slovenskega narodnega odbora, ampak predvsem dogodke, ki so v zvezi z domobranstvom in našo vetrinjsko tragedijo, je potrebno, da se z nekaj besedami dotaknem tudi članov NO. Kakor že rečeno, je NO bil sestavljen iz predstavnikov treh tradicionalnih slovenskih demokratičnih političnih strank, to je, Slovenske ljudske stranke (SLS), Slovenske demokratske stranke (SDS) in Socialistične stranke (SS). Za SLS je bilo določenih 7 članov in predsedniško mesto; za SDS 5 članov in podpredsedniško mesto in za SS en član. Dejansko v NO ni bilo polno število zastopnikov pozameznih strank, ker zaradi takratnih razmer niso mogli priti vsi od strank določeni člani v Ljubljano in se udeleževati sej NO. Vsi člani NO so bili določeni v sporazumu z vsemi strankami. Za predsednika NO je bil določen dr. Miha Krek, ki se je pa nahajal v inozemstvu, zato ga je doma nadomestoval član SLS dr. Joža Basaj. Za SLS so bili še naslednji člani: ravnatelj Bogomil Remec, dr. Albin Šmajd, dr. Franc Bajlec in dr. Rudolf Hanželič, kot začasni član namesto Marka Kranjca, ki je moral biti skrit in se sej ni udeleževal. Za SDS so bili dr. Marijan Zajec, inž. Lado Bevc, Rudolf Žitnik in dr. Pavel Pestotnik. Za SS je bil dr. Celestin Jelenc. To so bili člani NO, ki so bili takrat dejansko v Ljubljani in so se sej redno udeleževali. V smislu uredb, ki jih je NO že pripravil za razne slučaje, so za slučaj povsem samostojne države, ali za slučaj, da v Jugoslaviji kralj začasno ne bi mogel vršiti oblasti nad slovenskim ozemljem, bili določeni, da bi vršili začasno državno predsedništvo v slovenski državi, rav. Remec, dr. Pestotnik in dr. Jelenc. Mmogreče lahko omenim, da trije člani v NO, to je dr. Šmajd, dr. Zajec in jaz nismo bili v tistem času nič starejši, odnosno smo bili še mlajši od večine tistih, ki so prišli takrat k meni, kakor že omenjeno, da so se razgovarjali z menoj v imenu „mlade“ in „nove“ generacije.

Če bi lahko z nekaj besedami karakteriziral člane NO, bi povedal takole: V slovenski zgodovini smo imeli več primerov, da so se v odločilnem trenutku združili predstavniki raznih slovenskih političnih strank v eno samo predstavniško ali vladno telo. Ne vem pa, če imamo v slovenski zgodovini primer, kjer bi bili predstavniki raznih političnih strank združeni v tako iskreno in enotno telo, kakor je bilo to pri Narodnem odboru za Slovenijo. Reklj so takrat, da imajo v tem nemalo zasluge dr. Šmajd, dr. Zajec in Žitnik, ki so z odkritimi in iskrenimi razgovori na vse strani, znali od vsega početka odstraniti vsako najmanjše nezaupanje med strankami in člani. V NO je vladal od vsega začetka in ves čas globok čut dolžnosti in odgovornosti za narod. Vse delo je bilo usmerjeno samo v to, kaj moramo in kaj lahko storimo v razmerah, v kakršnih se nahajamo, da bo za narod najboljše. Nikoli ni prišlo niti v najmanjši obliki in v nobenem slučaju na plan strankarsko ali osebno vprašanje. Vsa vprašanja in vse točke so se razpravljale z veliko resnostjo in vedno na neki res akademski višini.

Dr. Basaj, katerega zaskrbljenost za domobranstvo se je stopnjevala skoraj od seje do seje, je znal voditi razprave z veliko spretnostjo, da smo lahko v kratkem času opravili veliko delo. Dr. Šmajd, ki si je ustvaril z odličnimi ljubljanskimi juristi pravi juridični oddelek, je prinašal številne osnutke za uredbe na seje tako lepo izdelane, da je žel vse priznanje NO, kateremu je na ta način zelo olajšal in skrajšal delo. Lepe in izčrpne so bile debate o slovenskih narodnostnih mejah z živahnim sodelovanjem vseh, zlasti rav. Remca, ing. Bevca, dr. Pestotnika in kjer je dr. Jelenc nastopal kot pravi živji zemljevid in narodopis. Na pamet je našteval vse slovenske vasi in odstotkom prebivalstva in zgodovinskim podatki kar na pamet začrtaval meje. Resne in polne zaskrbljenosti so bile vojaške debate, ki so nastajale ob poročanju članov dr. Šmajda, dr. Bajleca, dr. Zajca in Žitnika. Dr. Hanželič je pri debatah socialnih in verskih vprašanj moral vzkliskniti, da je pri Slovencih nastopila povsem nova doba, ko ni več ne klerikalcev ne liberalcev ne socialistov. Vsestransko, stvarno in globoko razpravljanje, ki se je končno zgoščeno zlilo v narodno deklaracijo, ki je bila objavljena tretjega maja, je pa težko opisati in podati z nekaj besedami in nekaj stavki. Vse možnosti, ki znajo nastopiti, kako v posameznih slučajih ravnati in kaj storiti, da bi bile koristi za slovenski narod čim večje, o čem vsem je NO razpravljal takrat stvarno, resno in izčrpno, o tem bo lahko napisana nekoč velika in tako za NO kakor za Slovence častna knjiga.

O delu za domobrance naj omenim tu samo sledeče: NO v tistem času ni imel niti najmanjšega pojma, še manj pa znanja o tem, da so v kakšnih jaltških ali teheranskih dogovorih kakšne točke, ki bi govorile o vračanju. Mi smo bili ves čas pozorni samo na komunistično propagando, ki je stalno govorila o tem, da so domobranci kvizziška vojska, ki so jih Nemci oblekli in oborožili za borbo proti zapadnim zaveznikom in proti vojaškim enicam, ki se borijo na zavezniški strani, da se domobranci borijo za Nemce, da so prisegli Hitlerju in, da je od Nemcev postavljeni komandant domobrancev, general Rupnik, navadnj slovenski Quisling. To so komunisti naprej in naprej ponavljali v najrazličnejših oblikah. Slovenski komunisti so z vso gotovostjo dobili že točna navodila prav v smislu dogovora o vračanju, ker so v svoji propagandi stalno povdarjali točno vse tisto, kar je bilo važno in bistveno za vzrok vračanja v smislu dogovora med Angleži, odnosno zapadnimi zavezniki in komunisti. In vse prizadevanje NO glede domobrancev je bilo prav v tem, da izpodbi je komunistom točko za točko vse njih trditve o domobrancih. V tem je bilo jedro vsega dela, vseh naporov in vseh prizadevanj NO o domobranskem vprašanju poleg tega seveda, da domobranci v SNV sodelujejo pri ustvaritvi slovenske države. Hoteli smo, da pripeljemo pred zapadne zaveznike nekaj povsem drugega, kar bo v bistvenem nasprotju s komunističnimi trditvami. Hoteli smo, da pripeljemo pred zapadne zaveznike Slovensko narodno vojsko, ki se je borila proti Nemcem, ne proti zapadnim zaveznikom in ki je prisegla slovenskemu narodu in kralju in ne Hitlerju. Hoteli smo z eno besedo, kakor že omenjeno, da ko stopimo pred zapadne zaveznike, da ne bo ne domobrancev ne domobranske prisege in ne Rupnika.

Vendar, kakor da nekdo namenoma in načrtno dela vse tako, da gre komunistom čim bolj na roko, je prav v tistem času bil izdelan lepak z Rösenerjevim in Rupnikovim podpisom o mobilizaciji domobranstva, da je bil tako na razpolago pismeni dokument najnovejšega datuma, da domobranec komandirajo Nemci po Rupniku. Rupnik je po radiju naznanjal, da je komandant domobrancev on in da NO nima ničesar opraviti z domobranci. Domobranski oficirji so se izjavili, da bodo pokorni samo Rupniku in s svojimi edinicami na razpolago Rupniku in ne NO. Ljubljanski dnevnik od ene že navajanih skupin in ljubljanski radio sta pa kakor brezumna prav v tem času najbolj nesmiselno vpila v svet, da so domobranci in sploh vsi Slovenci samo za Nemce in da zapadne zaveznike odločno odklanjajo.

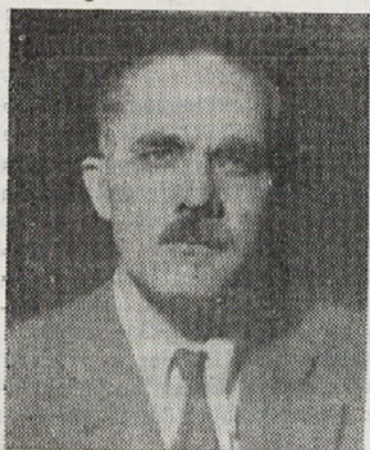
Slovenski narod naj ve, da je v razmerah in okoliščinah, v kakršnih smo živeli takrat, lahko ena sama oseba, ali povsem neznatna peščica ljudi popolnoma onemogočila najboljše načrte in uničila največje napore. Časi so bili težki in že bilo tudi delo, kakršno je opravljal takrat NO, težko, delikatno in rizirano. Slovenski narodni odbor je dobil od slovenskega naroda po njegovih odličnih in resničnih predstavnikih pooblastilo in nalogo, da v stiski, v kakršni se je takrat nahajal, nastopa v narodovem imenu in dela za narod. Narodni odbor je to svojo nalogo ob iskrenem sodelovanju velikega števila odličnih slovenskih sinov, vršil po vseh svojih močeh in po vseh svojih sposobnostih, iskreno in nesebično. Obstojale so pa takrat pri Slovencih neznatne skupine, ki niso dobile od slovenskega naroda nobenega pooblastila in nobene naloge. Te skupine v stiski, v kateri se je takrat nahajal slovenski narod, niso videle ničesar drugega ko ugodno priliko, da njih ljudje sedaj nekaj postanejo. Pri teh ljudeh ni bilo nobene nesebičnosti, nobene iskrenosti in nobene ljubezni ne do naroda ne do domobrancev. Te skupine so takrat mnogo preprečile, napravile mnogo škode in povzročile Slovencem veliko nesrečo. To poudarjam, ker je prav, da slovenski narod za to ve, da tudi v prihodnjih podobnih slučajih računa s takšnimi elementi in, da se bo znal in skušal tudi pred njimi primerno in kadar bo potrebno z vsemi sredstvi zavarovati.

V teh dneh, to je zadnje dni aprila in od maja naprej je bil NO stalno zbran. Seje so se vršile ponoči, a podnevi je bil stik med nami stalen in neprekinjen. Dne drugega maja smo bili zbrani skoraj ves dan. Čutili smo se kakor vojaki, ki pridejo do sovražnika, so tik pred borbo in nimajo orožja. Ko bi nam domobranski oficirji izjavili vsaj toliko, da če je potrebno, da NO lahko reče, da so vsi oficirji z vsem moštvom za Narodnim odborom, a da za slučaj, če bi NO zahteval kakšno borbena akcijo, da na to ne pristanejo, bi bil NO vedno v boljšem položaju kakor sedaj, ko so poveljniki največjih in najbolj opremljenih edinic izjavili, da bodo s svojim moštvom pokorni samo Rupniku in nikomur drugemu. Ko smo pri Rösenerju nastopili in v ultimativni obliki zahtevali, naj Nemci takoj zapustijo slovensko ozemlje, ker je na tem ozemlju prevzel oblast Slovenski narodni odbor, za red in mir bo pa skrbela Slovenska narodna vojska, ki je že sestavljena in organizirana, smo videli, da je na Rösenerja napravilo to nenavaden vtis in je bil ves naš nastop zelo posrečen in uspešen. Takrat oficirji že nikjer niso izjavili, da niso za NO. Dejstvo, da je bilo veliko šte-

vilu domobranskih oficirjev, zlasti rezervnih, odločno za NO, nam ni moglo prav nič pomagati, ker so ti poveljevali samo neznatnemu delu vsega domobranskega moštva. NO se je kljub vsemu odločil, da tudi v tej situaciji stori nekaj, kar naj ima velik učinek doma in v inozemstvu, a ker smo imeli takrat več noči po vrsti celonočne seje in smo bili vsi močno utrujeni in izčrpani, smo sklenili, da je potrebno, da se za težko odločitev naspimo in izpočijemo, zato naj bo odločilna seja naslednji dan, to je 3. maja ob osmi uri zjutraj.

Ta dan še, to je 2. maja, sem šel k škofu dr. Rožmanu. Bil sem nekako dva tedna pred tem tudi pri njem. Takrat je bil zelo zaskrbljen zaradi situacije, kakor sem mu jo opisal in je rekel, da se bo še isto uro obrnil na vse redovne kongregacije s prošnjo, da še več in še bolj goreče molijo za narod in domovino, ki je v tolikšni nevarnosti. Zelo se je razveselil takrat, ko sem mu rekel, da je v narodno deklaracijo, ki smo jo imeli že pripravljeno, vnešeno prav na moj predlog tudi zaupanje v Boga, česar v prejšnjih naših deklaracijah ni bilo, in ko sem mu pokazal štiri osnutke za slovensko državno zastavo, ki jih je na prošnjo NO napravil profesor Plečnik za slučaj, da bi prišlo do samostojne slovenske države. Moram reči, mi je rekel, da sem resnično vesel, da Slovenski narodni odbor v teh težkih časih ni pozabil na Boga, vesel sem pa tudi, da ste se radi slovenske državne zastave obrnili na Plečnika in da je Plečnik te lepe osnutke tudi naredil. Sedaj mu nisem mogel povedati nič drugega, ko da je NO čisto sam in da mislimo izvesti revolucijo v nekaj dneh tudi čisto sami in z golimi rokami. Škof je bil nekaj časa tih, nato se mi je pa bridko in odkrito kar nekam potožil, da sem ga kar gledal. Rekel je, da je tudi on mnogokrat strašno sam. Često ga postavijo naši ljudje pred dejstva, pred težka dejstva, ki so zanj kot škofa še dvakrat težka. Z bolečino v srcu je moral potem večkrat kaj storiti, da je kaj omilil, ali pa dal dogodkom tudi katoliški ali slovenski značaj, da niso imeli popolnoma tujega videza. Marsikaj bi bilo morda lahko drugače, če bi bil pravečasno obveščen tudi on o tem, kaj se namerava narediti. Ko mi je govoril, je včasih kar iskal besede, kako bi bolj poudaril teže dogodkov ali neprijetnost situacije, v katero je bil postavljen. Ponovno je rabil besedo „strašno“. Strašno žalostno je, je rekel, da v teh težkih časih ni med nami ne dovolj edinosti, ne dovolj zaupanja, kar vse nam lahko prinese samo veliko nesrečo. Bogu da je daroval že prav vse, sebe, svoje življenje, trpljenje, ponižanje in tudi čast, samo, da bi bil rešen slovenski narod. Ne morem tukaj podrobno navajati, kaj vse mi je takrat povedal, reči moram samo, da je bil škofov položaj v takratnih razmerah izredno težek. On se ni mogel skriti, kakor so se lahko skrivali drugi. Zato se je zgodilo, da je med dejstvi, ki so jih povzročili drugi, zlasti tisti, ki v takih slučajih osebno in namenoma niso stopili na plan, ostal on, kakor, da je dejstva povzročil on, ali vsaj odobril. Domobranci so ga zelo skrbeli in je zelo odobral načrt NO glede domobrancev. Zelo je bil zadovoljen, da sta bila on in Krenner z nami, ko smo Rösenerju dali ultimatum. Ponovno je povedal, da bo pri uporabi in revoluciji, ki jo namerava napraviti NO z „golimi rokami“, na vsak način tudi on zraven, da bodo naše gole roke težje in močnejše. (Bo še)

Peter Capuder – sedemdesetletnik

Bojevniki v USA in Kanadi ga ne poznate. Tudi mi v Argentini ga nismo, ker je bil skrit in tih delavec. Zdaj smo si znanci in prijatelji, dasi nas ločijo leta in razmere, v katerih smo odšli iz domovine.

Tudi slavljenec Peter je odšel. Davno pred nami, bi dejal. Ostal pa je, kar je bilo težko, narodno zaveden in delaven. In postal je, čeprav se mu bo ta oznaka morda zdela preveč, simbol tega, kar more en sam človek narediti, če se trdno odloči in vztraja.

Po končani vojski so titovci na vsak način hoteli dobiti v roke vse domove naših emigrantov v Argentini. Uspelo jim je skorajda stoodstotno, razen tam, kjer je bil Peter duša - to je na Dock Sudu. Tam se je Peter uprl, držal in vzdržal. Pogosto sam, včasih opogumljen po najbližjih. In se je boril. Ne z orožjem, ampak z besedo, z zadržanjem, z delom in garanjem. Tako je slovenski in jugoslovanski emigraciji ohranil dom — Jugoslovanski dom na Dock Sudu. To je tudi njegov dom, da tako rečem, ker zanj živi in gara.

A slavljenčev dom je tudi med nami, kadar nas utegne obiskati. Čuti z nami, podpira in bodri, vedno vedro razpoložen. Tak je Peter, don Pedro, kakor ga tisoči klientov kličejo tukaj. A za nas je Peter. In temu Petru v imenu vseh bojevnikov, ki ga poznajo, pa tudi v imenu vseh, ki ga bodo preko tehle vrst spoznali, najlepše čestitke k jubileju. Na mnoga leta, gospod Peter!

VAŽNO ZA NAROČNIKE, ki prejemaajo po pošti! — Uprava Vestnika nima iztirjevalcev, zato prosimo, da nakažete naročnino za leto 1962 v znesku 150 pesov na ime Juan Kralj, Ramón Falcón 4158, Suc. 7, Buenos Aires.

Vsi prispevki za Tiskovni fond bodo z veseljem sprejeti. Če Vam je mar, da Vestnik v redu izhaja, mu priskočite na pomoč.

Samo po sebi se razume, da gornje velja tudi za vse naročnike izven Argentine.

CLEVELANDSKA PRISTAVA

*Napaka se popravi,
kjer se napravi!*

V številki 1/2 1962 je bilo na strani 46 objavljeno pismo sobojevnika Zm iz USA, v katerem je omenjal postavitev kapelice v spomin padlim na Pristavi v Clevelandu. Resnici na ljubo moram povedati, da do tedaj — razen novice v Svobodni Sloveniji, ki je bila v isti številki Vestnika ponatisnjena na strani 40 — nisem ničesar vedel o tej kapelici odn. spomeniku. K dopisu Zm-ja sem dodal nekaj besed, ki so skupaj z dopisom vzbudile marsikje vročo kri. Sedaj sem prejel od drugega sobojevnika iz USA obširen dopis, v katerem pojasnjuje razloge za postavitev takšne kapelice. Njegova izvajanja in navedbe so tako tehtne, da moram priznati napako, ki je bila storjena ne toliko z objavo dopisa Zm-ja, kakor z mojim pristavkom. — Izvlečki iz dopisa sobojevnika se glase:

Pravkar sem prejel Vestnik, v katerem je napad na našo kapelo. Rad bi k tej zadevi dodal nekaj podatkov, da pridemo resnici do dna, posebno še, ker bodo objavljene vrste marsikoga prizadele, drugod pa povzročile nepotrebno jezo in razburjenje.

Clevelandska Pristava bo nekako središče slovenskega gibanja vsaj v poletnih mesecih. Naši ljudje nimajo kam iti v poletju, treba je na sveži zrak iz zaprašenega in zadimljenega mesta in tako se bodo zbirali na svežem zraku na Pristavi. Naša slovenska mladina v šoli govori vedno le angleško, treba pa jo je zbirati ob počitnicah na letovanje, da bo tam imela priliko stalno govoriti slovensko. Če pa na Pristavi prirejamo počitniške kolonije, je nujno potrebno, da imamo tam kapelo, kjer bo mladina lahko prisostvovala sveti maši. Tako se je porodila misel in napravil načrt, da moramo zgraditi na Pristavi kapelo, kjer bi vsaj ob letnem času bila stalna služba božja, kajti najbližja cerkev je nekaj milj oddaljena. Z načrtom o kapeli se je tudi rodila misel, naj bi bila zgrajena v spomin vsem žrtvam in pa tudi v spomin škofa dr. Rožmana. Tukaj bi se tudi mi zbirali odslej naprej vsako prvo nedeljo v juniju, da ne bomo navezani na kapele v clevelanskem predmestju.

Nikjer nimajo naše žrtve spomenika. Ta naj bi bil prvi — in to vsem žrtvam komunizma v Sloveniji. Misel je zajela vse Slovence — protikomuniste in zlasti begunce. V delu in žrtvah za gradnjo so se hvalevredno združili vsi, vse struje. Pristava kakor kapela bosta služili naši edinosti. Tam se bomo srečavali, razgovarjali in se počutili kakor doma.

Je pa naša Pristava tudi lepa. Predstavlajte si samostojno kme-

tijo 76 akrov, ki jo na severu in vzhodu obkroža Grand River, na jugu pa imamo le nekega Slovenca-farmerja za mejaša. Smo torej čisto na samem, nikogar ne motimo, nas nihče ne moti. Krasen prostor za poletne prireditve, naš gozd, lepo polje, krasen vinograd. Naši kmetje z veseljem delajo na farmi, da jo bodo uredili v nekak narodni park. Svet se z viška polagoma spušča v dolino ob reki in v sredini na griču bomo zgradili kot krono Pristave našo spominsko kapelo, obdano od nasadov in cvetja.

Pristava pa ima tudi pomen za slovenske farmerje v okolici. Tam je dosti starih naseljencev, ki so se pogosto čutili sami — naš načrt pa jim je bil simpatičen in radi prihajajo med nas. Tudi stari očanci, ki so tukaj že 40—50 let, se počutijo kot mladeniči med našimi fanti, našo pesmijo in našo besedo. In vsi bodo prišli tudi k maši, samo da bodo slišali slovensko pesem.

Žal mi je, da Vam prej nisem pisal o naši Pristavi, ker bi potem verjetno ne bil objavljen niti dopis in še manj pripomba. Oboje je bilo napak. In prav bo, ako se boste na osnovi zgoraj povedanega odločili popraviti zagrešeno.

BORCI PIŠEJO

Spoštovani gospod urednik!

Sicer sem imel deset let, ko sem šel čez Ljubelj, a se kljub temu čutim borca, pardon: bojevnika, ker v družini je teh bilo dosti.

Med letošnjimi počitnicami sem prebiral Vestnik in še posebno uvodnik v štev. 1/2 — 1962. Morda se motim, a vtis je tale: zdi se mi, da je moralo biti mnogo ljudi med vaško stražo in domobranci, ki boja proti komunistom niso smatrali kot nek zunanji izraz ideološke borbe, ampak predvsem kot fizično samoobrambo in varovanje domov, naselij. Zato je pogosto tudi toliko nerazumevanja na ene in druge poglede, ker se je osnova: boj ideologije proti ideologiji odmikala zdaj ekonomskim razlogom zdaj osebnemu razpoloženju zdaj nekdanji politični pripadnosti pred vojno. Trudim se, da bi поблиže spoznal vso preteklost med vojno, a mi ne uspe. Iz raznih člankov, dopisov in komentarjev, raztresenih po lanskih številkah Vestnika — in seveda tudi v drugih publikacijah — si žal celotne podobe ne morem ustvariti. Naj mi bo oproščeno, obenem pa dovoljeno prositi, da bi res že enkrat objavili tako knjigo, ki bi nas v vseh ozirih razsvetlila.

Za konec Vas prosim, da mi popravite napake in opilite jezik, saj veste, da je naša generacija v tem oziru najbolj trpela. Pa še to

Vas prosim: podpišite tole pismo, kakor hočete, kajti res ne bi rad videl, da bi me v krogu sorodnikov spet zaneslo v brezmejno debato. Še pika na i: nove platnice so lepe, a lanske so se mi zdele bolj domače.

Lepo pozdravlja

X. Y., Argentina

Op. urednika: popravljeno, opiljeno, zakonspirirano. Če Vas sorodniki klub vsemu iztuhtajo, jim recite, naj pišejo Vestniku svoje poglede. Vsekakor pa hvala za pismo. Upam, da boste ob priliki stavili konkretna vprašanja, na katera bodo potem posamezniki bojevnikj lahko odgovarjali.

NEKAJ MISLI

Marsikaj beremo v Vestniku. Stvari, ki nas navdušijo, zopet druge, ki nam razburijo živce. Vendar se nam včasih zdi, da nekateri z akademsko izobrazbo le mlatijo prazno slamo, (da se izrazim čisto po domače) ne, da bi se skušali vživeti v čas, ki je za nami in o njem pisali tako, kakor smo ga tedaj doživljali.

V 4. št. Vestnika (L. 1961) sem bral komentar g. E. C. Italija o domobranski prisegi. Ni moj namen ne braniti niti osporavati njegovega mnenja, vendar mislim, da bi g. E. C. bodočemu zgodovinarju naredil boljše uslugo, da bi dal poleg tega komentarja še drugega; recimo o partizanski prisegi. Zanimalo bi nas, ali je bilo naše priseganje zvestobe Osvoobodilni fronti. Sovjetski zvezi in njeni rdeči armadi na mitingih pod vašimi kozolci (ko smo prisegali po komunistično z dvignjeno pestjo, v žepih pa smo jim kazali fige in kot govoreče papige ponavljali besedilo prisege, nikoli nismo prisegali slovenskemu narodu, ali kakršni koli Jugoslaviji, katera je bila za aktiviste rdeče O. F. nestvor, ki se ne sme nikoli več ponoviti) pravno in etično upravičeno? Recimo, kaj bi se zgodilo s tistim iz te vaše „raje“ ki bi se drznil vprašati tovariša-propagandista, če je naša prisega pravno in etično upravičena? Bi li dočakal še nadaljnjih 24 ur življenja? Prepričan sem, da nikoli. In, ali bi bil tak umor z istega stališča upravičen? Kaj je tedaj sploh bilo pravno in etično upravičenega?? In vendar smi prisegali skoraj dve leti prej O.F., kot smo položili domobransko prisego.

V 7. št. Vestnika (l. 1961.) je bil ponatisnjen članek g. majorja Karla Novaka. Članek je bil zanimiv, ker je potrdil tisto, kar so nekateri že tedaj slutili, oziroma vedeli. Sedaj pa nam je sam poveljnik kraljeve jugoslovanske vojske v domovini (Sloveniji) — ta izraz sem prvič slišal v emigraciji, dasi sem bil celo revolucijo na Dolenjskem, torej na teritoriju, kjer so se od začetka do konca vršile najhujše borbe — povedal, da je on sam dal povelje, da se njegova „vojska“ ne sme spuščati v borbo s partizani. Kar pa ni povedal in bi nas zanimalo je to, če je tudi on izdal povelje, da

da se morajo stalno „dekati“ za varnimi hrbti — po logiki g. Novaka — Quislinških organizacij? G. Novak, v varni Ljubljani, na Orlih in Lipoglavu res ni bilo težko biti v „ilegali“. Še dobro se spominjam soborca (ime ni važno), ki je odšel v ilegalo, potem pa mi je rekel: „Domobranci se borite, mi pa bomo vladali...“ Če tudi bi g. Novak ne napisal, kako je imel zveze s komunisti (ki so ga po domače rečeno „okoli prinesli“), bi vseeno vedeli: treba je samo pogledati v njegov članek, pa si bomo na jasnem, kako on naziva tiste, ki se niso hoteli podrediti njegovemu „naredjenju“.

V tretjem odstavku na strani 175, je napisal tudi tole: „Ime ‘plava garda’ so si pozneje izmislili komunisti za edinice naše vojske. Še pozneje pa so se tega imena posluževale tudi quislinske organizacije, ker so se pač eni in drugi bali avtoritete in vpliva imena „Mihajlovič“ na narodne mase...“

Razumem šalo, tudi rad slišim, če kdo pove kakšno „lovsko“, toda mi-mo zgornje le ne morem. Skušal bom biti čim bolj kratek. Dejstvo je, da so partizani v prvem momentu res imeli narod za seboj in to iz čisto preproste-ga razloga, ker so dosledno pobijali vsako misel o kakršni koli Jugosla-viji. Prikazali so se kot idealni slovenski nacionalisti. Nosili so triglavke (titovke so prišle na svetlo šele po priznanju Tita po kralju, oziroma nje-govi vladi) s slovensko zastavico in rdečo zvezdo v sredini. V javnosti pa so nastopali vedno samo pod slovensko zastavo brez rdeče zvezde. Torej pod isto zastavo, pod katero smo se borili — po logiki istega g. Novaka — slovenski quislingi.

Aktivisti O.F. so nam na vaških mitingih vcepljali sovraštvo do Ju-goslavije. Svoje ognjevite govore so posvetili gnilobi v stari Jugoslaviji. Na dolgo in široko so razpravljali o „šamarjenju“ v vojski. Privlekli so na dan sramoten dogodek iz predvojnega manevra, ko je oficir privezal bol-nega vojaka svojemu konju za rep, da ga je vlekel na vlak cel kilometer daleč po gozdni kolovozni poti med Dobravo (Dobrnič) in Mačjim hribom (Žužemberk); jasno je, da je vojak — umrl.

Z dokazi so podpirali svoje trditve o slovenskih financarjih, ki so bili več kot dosledni v svoji službi. O žandarjih, ki so pretepali fante zaradi izobežanja slovenskih zastav. O oficirjih, ki so pozabili svojo materinščino itd. itd.

Kakor so narod pridobili za sebe, tako so ga hitro obrnili od sebe s pretiranimi rekivizacijami, likvidacijami, mobilizacijami; te so rodile kme-čki odpor Vaških straž in še tem bolj Slovenskega domobranstva.

V tistih dneh so narodne mase poznale samo eno avtoriteto in noč in dan trepetale pred njo — laške represalije in partizanska matilda. („Matilda ga je povchala“, je bil izraz za umor, katerega so pozneje za-menjali z bolj inteligentnim: likvidacija.).

F. S. Kanada

DOMOBRANSTVO V IDRIJSKEM KOTU

(Nadaljevanje)

Kmalu nato so bombardirali tudi Hotedršico, kjer je bilo od bomb ubitih nekaj domobrancev. Nekega dne so obletali tudi posadko na Veharšah, pa menda niso mogli najti cilja, ker so bile vse vojaške naprave dobro skrite. Brez da bi odvrgli kako bombo so odleteli.

Izpred hiše, kjer smo imeli komando posadke, smo lahko gledali dan za dnevom, kako so prileteli avioni in s padali spuščali na Vojsko in Čepovan orožje in opremo za partizanske vojake. Vse to je prihajalo iz zavezniških skladišč iz Italije in ne iz Rusije, kamor so komunisti imeli obrnjene svoje hvaležne oči.

V poslednji akciji proti partizanom v Trnovski gozd za Veliko noč 1945, kjer so izjemoma sodelovali tudi domobranci iz Ljubljanske pokrajine, so partizani že dali čutiti, da so bolj močni. Ujeti partizani niso bili več ušivi razcapanci pač pa lepo oblečeni v nove angleške uniforme z rdečo zvezdo na kapi in tudi oboroženi so bili z angleškim orožjem. Vse to jim je prišlo po Stalinovi zaslugi in kljub temu so mu kmalu po vojni odpovedali pokorščino.

Pa bi se kdo čudil, če bi se kazali hvaležne zapadnim zaveznikom, ki so jih zasuli z vsemi dobrotami, ko niti do lastnih somišljenikov niso čutili hvaležnosti. Hvaležnost je pač ena od buržujskih zablod, ki jih je treba odpraviti.

V pričakovanju vedno novih dogodkov smo se pripravljali na slovesno praznovanje obletnice ustanovitve posadke. Da bi mogli moštvo in morebitne goste za ta dan primerno pogostiti, smo se obrnili na vse okoliške kmete s prošnjo, če bi nam dali nekaj od tega, kar smo jim obvarovali pred partizani.

Nikdar nismo pričakovali, da nas bodo obsuli s tolikimi dobrotami, da posadka več kot teden dni ni pokusila hrane, ki smo jo dobivali od vojaške intendance.

Ko je prišel dan obletnice, nismo niti slutili, da je konec tako blizu. Deževje nam je uničilo velik del zunanjega slavlja. Od povabljenih gostov jih je prišlo le malo. Večino je ostrašil dež in pa nekoliko tudi vedno bolj vznemirjajoče govorice.

Ženske so hodile v Trst in Gorico, po kupčiji so prihajale s poročili, da se okrog Trsta vrše hude borbe, da so se vozile na partizanskih kamijonih, da Nemci beže preko Gorice itd.

Nemci iz Idrije in Godoviča so se umaknili v Ajdovščino in od tam v Gorico že en dan pred obletnico naše posadke. Poslali so pošto tudi nam, če se hočemo umakniti tudi mi skupno z njimi. Če danes gledam nazaj, bi bilo to najbolje, toda tedaj mi ni šlo v glavo, da bi se

umaknili skupaj z Nemci, ki so bili okupatorji naše domovine in da bi zapuščali kraje, ki so nam bili tako dragi. Zato smo nemško ponudbo odklonili. Tudi domobranci iz Idrije so prišli povečini na Veharše. Le propagandna pisarna z dr. Pušenjakom se je umaknila skupno z Nemci.

Kakor hitro so odšli Nemci, smo napeljali telefonsko linijo v Rovte, ker odslej nismo imeli nobene zveze več ne z Nemci in tudi ne s SNVZ na Primorskem.

V Idriji se je takoj po odhodu Nemcev in domobrancev formirala partizanska komanda. Ustili so se, da nas bodo zmleli že takoj prvi dan, pa se to vseeno ni zgodilo. Po odhodu Nemcev smo ostali na Veharšah še kakih deset dni.

Medtem so prihajale novice, da se Titova vojska vsak dan bolj bliža. Treba je bilo misliti na spopad ali pa na umik. Sklenili smo, da bomo zaenkrat ukrenili vse tako kot bo ukrenilo Ljubljansko domobranstvo.

Ko so pričeli prihajati preko Cola v Idrijo ameriški jeepi in kamijoni z belo zvezdo in na njih v angleške uniforme oblečeni Titovi vojaki z rdečo zvezdo na kapi, smo se odločili, da se umaknemo v Rovte. Tam se je čutilo navdušenje, ki ga je dvignil med ljudmi proglas nove slovenske vlade v Ljubljani na Taboru. Mi o vsem tem nismo nič vedeli, toda ker smo videli ljudi, ki so imeli zaupanje v novo vlado in v novico, da bodo prišli Amerikanci v Ljubljano, smo se nekoliko pomirili, vsaj za tisti večer.

Toda ne za dolgo. Celo noč se je slišalo streljanje topov od Postojne sem. Drugo jutro je dajal poročila na ljubljanski oddajni postaji v slovenščini nekdo, ki se mu je na glasu poznalo, da ga ni rodila slovenska mati.

Nisem mogel razumeti, kako, da nova slovenska vlada ni zasedla radio oddajne postaje, ko je bilo vendar tako važno, da bi imeli pripomoček, s katerim bi ljudi sproti obveščali, kaj jim je storiti. Dobil sem vtis, da so bile vse skupaj le bolj govornice in pobožne želje, kakšno pa je dejansko stanje, pa so vedeli le nekateri.

Proti opoldnevu tistega dne se je pričela umikati proti Gorenjski rovtarska domobranska posadka in z njo tudi veharška.

Da bi se informiral točneje o položaju, ker mi nihče ni vedel povedati nič natančnega, sem odšel na svoj dom, da poslušam novice, kaj pravijo Nemci, kaj pravijo v Londonu, v New Yorku in v Moskvi.

Iz poročil od vseh strani sem bil kmalu na jasnem, da je polom popoln. Nemci se umikajo na vseh frontah, razen na ruski. Iz Italije in iz naših krajev se umikajo na Koroško. Če se umaknemo skupno z Nemci na Koroško, mar nas ne bo doletela bridka usoda, da bomo postali vojni ujetniki tistih zaveznikov, za katere smo se vsa štiri leta vojne navduševali.

Ker je vse kazalo, da resno mislijo umakniti se na Koroško, sem se odločil, da ne pojdem nikamor. Domovino zapustiti je tudi pozno prezgodaj. Koncem koncev pa se da skozi Trnovski gozd priti, tudi če

bi bila fronta tam. Možno pa je bilo tudi naseliti se v izpraznjene partizanske brloge in zamenjati vloge z njimi. Če so vztrajali razni delomrzneži, kako ne bi mi.

Poslal sem za umikajočimi se domobranci svojo sestro, naj sporoči vojakom, da jaz ne pojdem na Koroško in kje naj me poiščejo vsi tisti, ki bi hoteli hoditi isto pot kakor jaz.

Naslednje dni smo za domobranci zgubili vsako sled, le razne, ne posebno vesele novice so prihajale, da imajo hude borbe, da so jih partizani zajeli v Škofji Loki, da se utrjujejo v Bohinjski dolini itd.

Dva ali tri tedne kasneje so se vrnili vozniki, ki so vozili domobranksko prtljago. Ti so povedali, da so bili na Koroškem in da so videli, ko so Angleži predajali slovenske domobrance partizanom. Tudi ljudje, ki so potovali preko Celja so vedeli povedati, da so videli v Celju, ko so partizani podili po cestah bose domobrance, ki so morali vpiti: „Mi smo domobranci, slovenskega naroda izdajalci“.

Ljudem, zlasti svojcem domobrancev se je to zdelo nemogoče. Vsi so imeli tako neomajno vero v zapadne zaveznike, da so od njih pričakovali samo dobro, ne pa tako podle kupčije, ki se je na žalost izvršila s slovenskimi domobranci.

Par dni po razsulu smo se na določenem kraju sešli vsi bivši domobranci, ki se nismo umaknili na Koroško. Bilo nas je kakih dvajset. Domenili smo se, da bomo delali nočne pohode, da se bomo branili, napadali pa ne. Pač pa bomo delali propagando in skušali ustrahovati preveč navdušene domače komuniste, če bi svoje glave dvignili previsoko.

Prva prilika se nam je ponudila, ko je izšlo od komunističnih oblasti povelje, da se morajo prijaviti vsi moški od 16 do 45 leta, da povedo vse kaj so delali med časom okupacije. Takoj smo natisnili letake s pozivom na moške, naj ne holiijo nikamor ker so partizani še polni maščevanja. Bolje je počakati, da se jim bo vse nekoliko ohladilo. Kdor je letak dobil in se po njem ravnal, se še danes lahko spominja na nas. Od vseh, ki so se šli prijaviti koj prve dni, se ni vrnil niti eden od vsakih desetih. Če so živi ali mrtvi, se še danes ne ve.

Tedensko smo izdajali tudi list z novicami, ki smo jih ujeli na raznih radijskih postajah. Za ta poročila je bilo med ljudmi zelo veliko zanimanje.

Če se je kak domač komunist preveč širokoustil smo ga ponoči poiskali in ga vzeli v strah. Večina takih širokoustežev je utihnilo, nekateri bolj boječi pa so se preselili k partizanski varnostni zaščiti.

Séveda so tudi partizani delali pohode proti nam in sicer nazadnje že kar s celim bataljonom. Preiskali so vse podzemeljske jame v bližnji okolici, obkoljevali ponoči hiše tistih za katere so vedeli da so med nami, toda vjeli niso niti enega.

Vedeli smo, da bomo prej ali slej nekje trčili skupaj, toda smo vztrajali, ker smo čuli iz Londona, da bodo zapadni zavezniki zasedli začasno vse ozemlje do stare jugoslovansko-italijanske meje. Tisti dan, ko bi se to zgodilo, bi se jim pridružili in se jim ponudili za varnostno

službo. Slišali smo že, da je v Trstu pri zaveznikih v službi več bivših domobrancev.

Ker pa je ostalo vse le pri govoricah smo sklenili, da pojdemo v Gorico pogledat, kaj se tam godi. Po radiu smo čuli, da so se morali Titovci iz Gorice tudi že umakniti, in da imajo tam komando Amerikanci.

Res smo se odpravili na pot in se po večih spopadih s partizanskimi patruljami pretolkli do Gorice. Tu pa je bilo še vse zasedeno po Titovcih. Povsod samo vojaki z rdečimi zvezdami na kapah. Mi pa smo s toliko previdnostjo prekoračili mejo pri Ajsovcu, ker so rekli, da je tam začasna meja.

Zvečer smo se sprehajali po prazni Gorici. V nobeni gostilni ni bilo niti koščka krompirja in v nobeni točilnici kapljice vina. Zato so nekateri od naših odšli v predmestje, kjer so imeli znance in le tisti, ki smo bili tujci smo prespali sredi mesta.

Vse tiste, ki so odšli v predmestje, bilo jih je osem, so Titovci vjeli. Ko smo se drugo jutro zbrali na naprej določenem mestu jih ni bilo. Ker smo videli, da Amerikanci razorožujejo vse Titovce, kar jih je bilo v mestu, smo hitro tekli na komando, da bi zvedeli, če niso morda naši tovariši zaprti na kakšni bivši titovski postojanki. Zvedeli smo, da so partizani ponoči odpeljali preko hribov vse svoje ujetnike, ker so jim zavezniki na cesti pregledali vsa vozila, če ni morda kje kdo, ki ga hočejo nasilno odvesti v Jugoslavijo.

Žalostni zaradi nesreče naših tovarišev smo odšli v Udine. Ker ni bilo avtobusov, smo jo mahnili kar peš. Šele v Udinskem predmestju smo sedli na tramvaj in iz drvečega tramvaja poskakali, ko smo zagledali prihajati po cesti vseh osem naših tovarišev.

Ko so jih peljali preko hribov v Jugoslavijo so se vsi hkratu zavalili po bregu navzdol. Robidovje jih je res opraskalo, rešili so se pa le. Veseli, da smo se spet našli smo skupno nastopili pot slovenskega begunca. Iz Udin v Treviso iz Trevisa v Servigliano in Servigliana v Senegalio in iz Senegalije v daljno Argentino. *Konec*

DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

Iz gospodarskega načelstva DSPB, Buenos Aires (30. marca 1962): Po sklepu odbora seje z dne 23. februarja 1962 se z ozirom na povišanje naročnine našega lista „Vestnik“ določi začasno mesečno članarino na 12,50 pesov. Dokončno pa bomo o povišanju članarine sklepali na prih. taboru.

Prosimo vse gg. poverjenike, da pri pobiranju članarine ta povišek upoštevate.

Zveza iz U. S. A. je nakazala našemu društvu sto dolarjev kot podporo tukajšnjim invalidom, sirotam in onemoglim bivšim borcem.

Nakazan znesek bomo razdelili še pred Veliko nočjo.

V Argentini so v invalidski fond darovali: N. N. (po uredniku Vestnika), Buenos Aires 1000, Ivan Rode, San Justo 30, nabirka v Córdoba 76, Adolf Godnjavec, Morón 40, N. N. (po uredniku Vestnika) 500. Skupaj 1.646 pesov. — Vsem iskreni: „Bog plačaj!“ — Posnemajte!

Gradivo k Turjaku

Svoboda v razvalinah

Ameriška domovina, 8. feb. 1962

Zgodovinski odsek Zveze sloven. protikomunističnih borcev je izdal knjigo, v kateri opisuje dogodke ob Grčaricah, Turjaku in Kočevju. Hvala vredno je, da sta urednika France Grum in Stane Pleško zbrala nekaj zgodovinskega gradiva, ki je zdaj shranjeno v eni knjigi in ni raztreseno po različnih zapiskih. Vendar se mi tudi tokrat zdi, da ni zaseženo vse, kar bi se še dalo dobiti. So še viri, ki bi jih bilo treba pogledati, od sovražne strani sta urednika pretresla samo Sajetov Belogardizem, nič pa različnih člankov, ki so doma izšli ob času obletnic o Turjaku. Tudi v emigraciji jih je še nekaj, ki bi mogli dati nekaj točnih podatkov, ki bi bili knjigi v prid.

Zbranega je mnogo in hvala Bogu, da je vsaj to. Nujno potrebno bi zdaj bilo, da Zgodovinski odsek zbiral dodatke in pripombe tistih, ki še kaj vedo in se do zdaj niso oglasili.

Osebo bi mogel dati pripombe k nekaterim stvarim, ki se tičejo Turjaka.

Ni razloženo, zakaj čete vaških stražarjev niso smele napasti prvih partizanskih čet, ko so prišle in mirno pustile, da se je sovražnik utrdil. Te čete vaških stražarjev, zlasti prva četa dobropoljske posadke, v nedeljo zvečer ni bila še v gradu Turjaku, temveč je prenočila na pristavi na koncu vasi. Glavna borba se je vršila zunaj in sicer na cesti, ki je peljala proti Velikim Laščam, blizu vasi Rašica. Umik se ni izvršil, ko je padel poročnik Bambič,

zakaj šele po njegovi smrti, so vaški stražarji prodrli do ceste in pogнали partizane proti Rašici.

Ko se je grad predal, je bilo v ambulantni, kakor se jaz spominjam, 36 ranjencev. Od teh je bil eden partizanski, ranjen v peto, in je ležal med ranjenimi vaškimi stražarji. Ta je takoj ob prihodu partizanskih vojakov tožil tiste, ki so zabavljali čez partizane. Eden partizanskih ranjencev, starejši človek, ki je bil doma iz Fare pri Kolpi, pisal se je, kakor se spominjam Zidar, je umrl že v ponedeljek zvečer. Padel je v tisti borbi na cesti proti Velikim Laščam, bil je neoborožen in se še dobro spominjam, da mi je pripovedoval, da so ga mobilizirali dober teden prej. Vse neoborožene in nezanesljive so pri borbi porinili v ospredje. Bil je od težke mine smrtno ranjen in takrat sem si zapisal njegovo ime in naslov, da bi sporočil smrt njegovi ženi in družini.

V knjigi stoji, da sta pri ranjenih ostala kaplan Sitar in dr. Kožuh. To ne drži. Dr. Kožuh je takoj ob predaji moral oditi, spisek ranjencev pa je izročil bogoslovцу Mervarju iz Žužemberka in meni s pripombo, da so ranjenci po haaških zakonih zaščiteni in se jim ne more nič zgoditi. Ko so partizani prišli v grad, so najprvo spraševali po tistih, ki so bili pri mitraljezi. Mladí partizan ranjenec je tedaj prišel tožiti.

Komandant Kadunc je bil tedaj že blizu smrti. Ležal je na nosilih, ker med ranjenci dejansko že ni bilo več prostora in ker je imel prestre-

ljeno hrbtenico, je bil docela paraliziran. Govoril je čisto tiho in me še prosil za vodo. Tedaj so partizani svojega ranjenca vzeli v oskrbo, vsj naši pa so ostali razen Hrena Ludvika, ki se je na čuden način izmuznil.

Ranjence so vse pobili, toda v knjigi je med ubitimi ranjenci naveden tudi Jože Jerič. On ni bil ranjen, temveč je bil ubit neranjen. Ko sem med zadnjimi odhajal iz gradu in stal med vrati, je prišla med podboje tudi partizanka z brzostrelko. Jože Jerič se je na nepojasnjen način zamudil še v gornjem delu gradu in verjetno sploh ni vedel, da se je grad že povsem predal. Prišel je na stopnice, tam, kjer je bil vodnjak. Ko sem se obrnil, sem videl, da ne razume, kaj se je zgodilo. Tedaj je partizanka snela puško in ga čez dvorišče ubila s prvimi strelom. Tako je padel Jože Jerič.

Knjiga trdi, da je bilo v Laščah ustreljenih 60 ljudi. Dobro se še spominjam, da nam je v Kočevju očpadlj duhovnik dr. Metod Mikuž povedal številko 64. Čudno je tudi, kako da so s temi ubili tudi dr. Za-

lokarja, ki mu je neki oficir od partizanske strani celo rekel, da ne ve, zakaj je tukaj in so mu dovolili. da mu je nekdo iz družine prinesel celo kruh, ki ga je dal drugim, ker mu je bilo rečeno, da bo odšel domov.

Vse to so malenkosti, vendar se mi zdi, da bi jih mogel naštetati še več. Nujno potrebno bi bilo, da bi se zbralo vse, kar je sploh mogoče zbrati. Braniti Turjak je bilo gotovo strateška napaka. Je pa tudi znamenje, da bi se obdržal, če ne bi italijanski tanki, ki so jih vozili italijanski tenenteji, pomagali s topniškim ognjem partizanskim četam, katerih borbenost je bila tedaj zelo na tleh.

O Grčaricah bi bilo verjetno težje najti kaj več, Kočevje pa je boljše obdelano.

Tudi kot taka ima knjiga veliko ceno. Naj bi se zgodovinski odsek „sine ira et studio“ trudil, da bi zbral vse malenkosti, jih pravično uredil in k prahu ubitih junakov položil vsaj prvi kamen za mavzolej, ki so ga vsi, brez razlike, zaslužili.

Karel Mauser

ČE VAM JE VŠEČ, DA JE VESTNIK PESTER — SODELUJTE
S PRISPEVKI, POŠILJAJTE ZAPISKE IZ BOJEV, JAVLJAJTE
NOVICE — TAKO BO ŠE BOLJ PESTER! IN ŠE NEKAJ —
SPOROČAJTE NASLOVE NEKDANJIH BORCEV, KI GA ŠE NE
PREJEMAJO. — HVALA!

UREDNIKOV BUNKER

Kakor so mogli vsi bralci opaziti, je z letošnjim letnikom začel pisati izvlečke iz svojih spominov dr. France Bajlec. Odveč je opozarjati bralce, da je v številki 1/2 bilo objavljeno tudi pismo zgodovinskega odseka pri glavnem odboru ZDSPB, kjer je napisano: „Upajmo, da se bodo tisti, ki posedujejo podatke o Vetrinju, vsaj sedaj oglasili in zadevo dopolnili z novimi podatki in opozorili na ev. netočnosti, ki smo jih morda mi zabeležili.“ (str. 37). Dr. Bajlec je celoten tekst odstopil uredništvu in bo tako novo gradivo objavljeno v Vestniku. — Odveč pa je tudi zapisati, da bodo izvajanja dr. Bajleca brez dvoma tega ali onega nagnila k pisanju. Vse te prosim, da z dostavo počakajo, dokler ni dr. Bajlečev tekst končan, odn. dostavijo, ako tako žele, vendar morajo vedeti, da bodo vsi dodatki, popravki itd. k dr. Bajlecu objavljeni šele po zaključku sedanjega teksta.

Izšla je nova knjiga

Svoboda v razvalinah

Naročite jo lahko pri vseh krajevnih organizacijah D.S.P.B.

Correo
Argentino
Suc. 7

TARIFA REDUCIDA
Concesión No. 6830
22-I-1962

Propiedad Intelectual
Nº 700070
Ramón Falcón 4158 Bs. As.